

JAUME DE PUIG I OLIVER

I

MARIA JOSEFA ARNALL

UNA BIBLIOTECA DEL RENAIXEMENT.
L'INVENTARI DE LA LLIBRERIA DE VILABERTRAN
DE L'ANY 1587 *

INTRODUCCIÓ

La importància de Vilabertran no necessita glossadors. Els treballs que darrerament s'han dut a terme per a restaurar l'església romànica i els que ara s'emprenen per a salvar l'abadia gòtica han descobert als naturals del país un dels conjunts arquitectònics més remarcables de les comarques gironines. La situació estratègica del lloc, la història que hi gravita, la importància que tingué dins el vescomtat dels Rocabertí, el record dels seus grans abats i el segle i mig d'abandó total que ha sofert constitueixen una matèria que excita la curiositat dels estudiosos. No és estrany, doncs, que darrerament hom hagi treballat sobre Vilabertran amb resultats prometedors.¹

Afanyem-nos a dir que la història general de Vilabertran està per fer. Desaparegut l'arxiu de la casa, cremats o dispersats els llibres de la biblioteca,² un primer escorcoll parcial i limitat als arxius i biblioteques del nostre país ha donat tot d'una resultats falaguers. En la sèrie dels llibres de Visita Pastoral de l'Arxiu Diocesà de Girona, hem trobat un veritable filó auri de notícies sobre llibres a Vilabertran, que van des del 1314

* La doctora M.ª Josefa Arnall vol assenyalar que la seva participació en aquest estudi s'ha circumscrit a la transcripció i posterior identificació dels llibres de l'inventari de la biblioteca de Vilabertran, tasca que ha menat conjuntament amb Jaume de Puig.

1. Per a una bibliografia actualitzada de Vilabertran, cf. M.ª Josefa ARNALL, *Importància de la Abadia-Colegiata de Santa Maria de Vilabertran*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos» XV (1981).

2. L'any 1794, amb motiu de la Guerra Gran, les hosts republicanes franceses calaren foc a l'església de l'abadia empordanesa. A principis del segle XIX, el període de la Guerra del Francès i el procés desamortitzador de 1835 van rematar la decadència de Vilabertran. El seu tresor documental, bibliogràfic i artístic va desaparèixer o es dispersà.

al 1826.³ D'altra banda, el manuscrit 729, III de la Biblioteca de Catalunya, que forma part del recull d'onze grans volums inèdits del P. Jaume Pasqual, intitulats *Sacra antiquitatis Cathaloniae monumenta*, conté un resum de l'arxiu de Vilabertran fins al final del segle XVI.⁴ I el manuscrit 721 de la mateixa biblioteca, que és un volumet factici provinent de l'esmentada abadia, recull diversos documents que hi fan referència, el més interessant dels quals, com veurem, és l'«Inventari de la ysglésia de Vilabertran y libraria», dreçat el mes d'abril del 1587, amb motiu de la visita que el canonge i ardiaca major de Girona, Jaume d'Agullana, efectuà a l'abadia. Ens ha semblat que el document mereixia un estudi, puix que omple un buit en la història cultural de Santa Maria de Vilabertran.

El mètode que seguirem és ben simple.

Primer presentarem el manuscrit 721 de la Biblioteca de Catalunya, descrivint el seu contingut. Aquesta descripció ens portarà de dret al catàleg de la biblioteca de Vilabertran redactat l'any 1587. Donarem, per tant, un cop d'ull a les circumstàncies històriques que en motivaren la redacció. Després ens aturarem a considerar l'inventari dels llibres de l'abadia empordanesa pròpiament dit i les notícies que ens dóna sobre la distribució dels llibres a les diverses dependències de Vilabertran, l'any 1587. Finalment formularem algunes conclusions sobre el fons de llibres que estudiem.

En l'edició del catàleg, mirarem d'esbrinar peça per peça, ni que sigui amb breuetat, cada un dels llibres que formaren part de la biblioteca de

3. La sèrie és assenyalada actualment amb la lletra P. Hem consultat les actes contingudes als volums P1 (1314) f. 34 ss., P2 (1315) f. 62 ss., corresponents al pontificat de Guillem de Vilamarí; P3 (1321) f. 35 ss., pontificat de Pere de Rocabertí; P19 (1432) f. 145 ss., pontificat de Joan de Casanova; P22 (1447) f. 509 ss., pontificat de Bernat de Pau; P24 (1474) f. 91 ss., P25 (1478) f. 2 ss. i P27 (1483) f. 35 ss., pontificat del cardenal Joan Margarit i Pau; P31 (1511) f. 275 ss., P32 (1514) f. 176 ss., P34 (1520) f. 40 ss., P35 (1524) f. 116 ss., P36 (1527) f. 20 ss., P37 (1529) f. 99 ss., P39 (1532) f. 359 ss., pontificat de Guillem Boil; P42 (1539) f. 102 ss., P44 (1544) f. 95 ss., P45 (1545) f. 35 ss., P48 (1548) f. 125 ss., P49 (1551) f. 107 ss., pontificat de Joan Margarit; P53 (1557) f. 657 ss., pontificat d'Arias Gallego; P58 (1566) f. 150 ss., P59 (1569) f. 97 ss., pontificat de Pere Carlos; P62 (1573) f. 54 ss., P65 (1576) f. 165, P66 (1580) f. 153 ss., i P67 (1582) f. 133 ss., pontificat de Benedetto di Tocco; P71 (1588) f. 493; P72 (1592) f. 176 i P73 (1594) f. 251 ss., pontificat de Jaume Caçador; P76 (1599) f. 20 ss., pontificat d'Arévalo de Zuazo. Pensem publicar aviat el resultat d'aquestes recerques.

4. Cf. *Els manuscrits dels «Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta» del P. Jaume Pasqual*, dins «Butlletí de la Biblioteca de Catalunya» V (1920), 198-207. Últimament i en relació amb Vilabertran ha parlat d'aquest manuscrit Francesc X. ALTÉS I AGUILÓ, *El testament de Pere Bernat de Salt (1118), prelat de Sant Martí Sacosta*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins» XXV-I (1979-1980), 137-151.

Vilabertran. Per això, introduïrem unes modestes referències bibliogràfiques sobre cada obra i sobre cada autor, llevat dels casos d'escriptors molt coneguts, com és ara Aristòtil, sant Agustí, sant Tomàs, Ramon Llull i altres. També direm una paraula sobre les obres poc divulgades o aquelles el títol de les quals no delata tot d'una de què tracten. En el cas dels llibres impresos, intentem sempre verificar l'edició. Quan el llibre és incunable, hem verificat la seva existència en els repertoris clàssics, llevat del cas dels autors i obres que són estudiats en el *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (GW), perquè aquest recull ja té en compte la bibliografia anterior. En canvi, per als autors i obres encara no estudiats en el GW ens referirem d'una manera habitual als repertoris de Hain, Copinger, Pellechet, Polain, Proctor, etc., i ocasionalment també a obres bibliogràfiques més especialitzades, sense cap pretensió d'exhaustivitat.

Pel que fa als llibres editats durant el segle XVI, hem consultat els catàlegs impresos de la Biblioteca Nacional de París, de la Biblioteca del British Museum, i de la Biblioteca del Congrés de Washington (MANSELL). Només en alguns casos hem utilitzat la corresponent bibliografia especialitzada, com és el cas de les edicions de Lyon, per a l'estudi de les quals disposem de la gran obra de J. Baudrier. No podem pretendre, amb tan pocs elements, haver solucionat tots els dubtes; alguna llacuna serà inevitable. Com és natural, indiquem els incunables i impresos arcaics dels quals hi ha exemplar en alguna biblioteca o arxiu de la nostra àrea lingüística. I acceptarem com a dades a tenir en compte les notícies d'incunables i llibres arcaics que no hem pogut verificar de cap manera, transmeses pel nostre catàleg.

I. EL MANUSCRIT 721 DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

El manuscrit 721 de la BC és un volum miscel·lani i factici, de 320 × 225 i 12 mm de llom, enquadernat amb tapes de pergamí que duen sengles contraportades de paper enganxades (enquadernació molt recent, posterior a l'entrada del volum a la BC). Al llom, a baix de tot, el número actual del manuscrit escrit amb tinta negra: 721. A la contraportada final, a baix de tot de l'angle dret, petita fitxa enganxada sobre el paper: «Diputació Provincial de Barcelona. Biblioteca Central. R.º ms. 721. Sign.ª 5 - IV». Tres centímetres a sobre d'aquesta fitxa, segell en tinta fosca, una mica descolorida, de la Biblioteca Central, amb l'escut de la Diputació i una llegenda al voltant: «Biblioteca Central. Barcelona».

A. — Un foli de guarda al principi i al final, filigrana JOSE, protegeix el cos del manuscrit. Aquest té dues numeracions, ambdues modernes,

escrites en llaips i en xifres aràbigues. Potser la més antiga és la que a partir de l'actual f. 4 bis apareix a l'angle superior dret del recto dels folis i és escrita en números força petits, amb trets de poc gruix, i arriba fins a l'actual f. 30. L'altra numeració és escrita al bell mig de la part superior del recto de cada foli i és constant des del foli 1 al f. 33. A partir de l'esmentat f. 4 bis, les dues numeracions discrepen d'una unitat, puix que el f. 4 bis és al mateix temps assenyalat com a f. 5. Nosaltres seguirem l'ordre de la numeració que ens sembla posterior, de dibuix més enèrgic, puix que, de fet, és la que abasta tot el manuscrit.

B.— El manuscrit pròpiament dit és format primerament per tres folis de 309×209 mm, menys el primer, 5 mm més curt que els altres, amb la coneguda filigrana del reliquiari, de Francesc Romaní i Soteras, de Capellades, que ens permet datar aquests fulls l'any 1823.⁵

El text té una caixa d'escriptura de 285×175 mm. Al foli 1^r, dalt de tot: «Memorias curiosas de esta Colegiata». Al centre de la pàgina, buida, tirant cap a la dreta, segell de la Biblioteca Central. F. 2^r-3^v: «Còpia treta del llibre antic de baptismes de la Rectoria de Vilabertran, i fa memòria per saber en quin temps se mostrà lo Cos del P. Rigau primer Abat i fundador de aquell Monestir, 1572 a 5 de Juliol». Lletra del segle XIX. L'any 1572, arran del trasllat de les despulles de l'Abat Pere Rigau, fundador de Vilabertran, des del claustre al sepulcre nou que hom li havia construït sobre la porta de la sagristia, la mòmia del sant baró fou mostrada als fidels durant nou dies, per satisfer la devoció aleshores tan estesa de venerar relíquies. La «Còpia treta» parla d'aquest esdeveniment amb gran profusió de detalls. El document ha estat redactat originalment per Miquel Garrigues, «Rector del Monestir y Parròquia de Vilabertran en lo temps present», el qual utilitzà una nota que trobà escrita en el *Llibre de les Ordinacions del monestir*, i una altra memòria de «mà de Pere Sunyer, olim prior de dit Monestir».

C.— A continuació hi ha un full de paper, de 298×209 mm, en forma de plec i cosit al ms. per la part alta, amb filigrana de Ramon Romaní,⁶ que ens permet datar-lo cap a l'any 1749. És una carta escrita en tres pàgines del full esmentat, amb una caixa d'escriptura de 198×144 mm a la primera cara; a les altres, 190×144 . Hi ha un forat al cantell per on la carta era tancada i segellada, amb restes de paper i segell. La lletra és datada el 13 de juny del 1801 i és escrita al recto i al verso per Josep Vega i de Sentmenat al dr. Magí Juvany, canonge de la col·legiata de

5. Cf. Oriol VALLS I SUBIRÀ, *El papel y sus filigranas en Cataluña*, t. I, Amsterdam 1970, 312 i t. II, Amsterdam 1970, 119, n.º 813.

6. *Ib.*, t. II, 113, n.º 778.

Vilabertran. Dalt de tot de la primera cara escrita hi ha un títol sobreposat per una altra mà: «Noticias del Abad Hortolà de Vilabertran, por D. José Vega». Lletra del segle XIX.

D. — Després ve un grup de cinc folis de paper, 300 × 221, els dos primers dels quals porten la filigrana del reliquiari, del mateix Francesc Romaní i Soteras que ja hem trobat, i els altres tres filigrana de Llorens Miquel, de Capellades, que ens permeten datar-los l'any 1811.⁷ La caixa d'escriptura amida 270 × 164; la lletra és del segle XIX. Ff. 5^r-8^r: «Noticias del origen de la insigne y seglar Iglesia Colegiata de Santa María del lugar de Vilabertran, sacadas del Archivo de dicha Iglesia para dar cumplimiento â la orden del Ilmo. Sr. D. D. Dionisio Castaño y Bermúdez, Obispo de Gerona, â fin de cooperar a la obra que se està formando bajo el título de "España Sagrada"». L'escrit porta data del 27 de juliol del 1829 i és signat pels doctors Ignasi Brach i Josef Gravoleda, canonges arxivers de Vilabertran. Tracta extensament de la fundació de l'abadia per l'Abat Rigau, de les festes de la traslació del seu cos al sepulcre nou de l'església i de la destrucció d'aquesta tomba per les hosts republicanes franceses. Després parla de l'Abat Hortolà i d'alguns documents fonamentals de la història de Vilabertran, com és ara la butlla de Pasqual II, de 1116, i la d'Alexandre III, de 1176. Esmenta també el decret de secularització de Climent VII, pel qual les canòniques regulars de sant Agustí, a petició del rei Felip II, foren suprimides i convertides en collegiades seculars. El P. José de la Canal, continuador del P. Flórez, aprofità gairebé textualment aquestes notícies per al volum XLV de l'*España Sagrada*, publicat l'any 1832. Els ff. 8^v-9 són en blanc.

E. — Ff. 10-33. Conjunt format per 24 folis, de 315 × 221, amb filigrana de creu llatina dins fulla o escut, del segle XVI, de procedència catalana, probablement d'algun molí d'Olot o de Banyoles.⁸ F. 10^r dalt de tot: «Inventari de la ysglésia de Vilabertran y libreria». F. 11^r: «Avui, als 23 agost 1645, lo Sr. canonge Domingo y lo Sr. canonge Maseli, clavaris, han entregadas las claus de la caixa del depòsit y de las demás caxas ab las scripturas al Sr. arxipestra, en la qual s.i ha trobat: de la bosa comuna tres trentins en or y dos mitxs trentins, dos onsen, mija dobla en plata ab pessas de sinch, tranta una lliuras set sous, dich 31 lliuras, 7 sous. Item de ornamentals tretza lliuras y mija de plata, dich 13 lliuras, 10 sous». Dessota, tatxat: «Es ver lo demunt dit lo Sr. Domingo camps herxipestra de Vilabertran». A continuació: «Avuy, als sinch de setembra 1645, lo doctor Domingo Cams arxipestra ha donadas las claus del depòsit y demás

7. *Ib.*, t. I, 291 i t. II, 88.

8. *Ib.*, t. I, 387.

caxas al Sr. canonge Domingo y al Sr. canonge Maseli, ab los diners contenguts en esta plaja (*sic*)». Lletra del segle XVII.

Els ff. 11^v-12 són buits.

Ff. 13^r 30^v: «Inventarium reliquiarum, ornamentorum...».

Esriptura del segle XVI, amb una caixa de 240 × 140 al recto dels folis, i de 240 × 160 al verso, les ratlles a una sola columna, com tot el ms., força separades. Les diverses parts o seccions de què consta l'inventari també estan separades les unes de les altres per grans espais en blanc.

L'última part del manuscrit és, doncs, la més interessant per a la història cultural i la que retindrà la nostra atenció d'una manera exclusiva. Afanyem-nos a dir que tot el que fa referència a l'inventari de l'església i sagristia (ff. 13^r-25^v) només serà tingut en compte en la mesura que ens ajudi a fer-nos idees precises sobre llibres i el seu ús, car ens concentrarem en l'estudi dels manuscrits i altres llibres conservats a la biblioteca de l'abadia (ff. 26^r-30^v). Deixem, per tant, als historiadors del nostre art la cura de ponderar l'estat estètic en què es trobava l'església de Vilabertran a finals del segle XVI. Segur que ells en treuran uns ensenyaments que nosaltres no estem en condicions d'oferir al lector.

II. ORIGEN L'INVENTARI DE L'ESGLÉSIA I LLIBRERIA DE VILABERTRAN

Tal com diu el nostre manuscrit, l'inventari que publiquem i que estudiem en l'aspecte que fa referència als llibres fou dreçat durant la visita de l'ardiaca major de la Seu de Girona, Jaume d'Agullana, el qual actuava «auctoritate apostolica», és a dir, comissionat pel Papa.

El manuscrit diu que la visita va tenir lloc el mes d'abril del 1587, però l'espai on hi havia d'haver la data del dia del mes és en blanc. Indirectament, podem conjecturar que la visita tingué lloc cap a finals d'aquell mes.

Efectivament, en la inspecció de la sagristia apareix un llibre de dipòsits on hi ha anotades diverses entrades de diners des del 25 de maig del 1584 «fins a 11 d'abril del present any».⁹ Per tant, la visita havia de ser posterior a l'onze d'abril del 1587.

D'altra banda, el nostre inventari té la mateixa disposició i àdhuc el mateix ordre que el dreçat a l'església prioral agustiniana de Santa Maria

9. Biblioteca de Catalunya, ms. 721, f. 23^v.

de Lledó pel mateix Jaume d'Agullana entre el 23 i el 26 d'abril del 1587.¹⁰ L'inventari que ens ha arribat de Lledó, fins i tot, és més complet que el de Vilabertran, puix que al principi esmenta els capbreus i altres instruments de privilegis i jurisdicció, descriu les possessions, dècimes, dominis directes, censos, terres i honors vinculats a cadascuna de les dignitats de Lledó: priorat i oficis de candler, cambrer, sagristà, infermer i almoïner; parla de les rendes dels aniversaris i descriu també alguns béns mobles. Tot això falta en l'inventari que nosaltres publiquem. No tenim, per tant, el procés complet de la visita de Jaume d'Agullana, però no costa gens de conjecturar que poc abans o poc després de Lledó Jaume d'Agullana visitaria Vilabertran. De fet, la visita de Lledó durà del 23 al 26 d'abril i fou sobtosament interrompuda «per moltes, rehonables y justes causes».¹¹ Es perquè el canonge havia d'anar a Vilabertran o a alguna de les altres canòniques agustinianes del bisbat de Girona a realitzar la seva visita?

Més encara, en les ordinacions que el 26 d'abril del 1587, al moment de suspendre la visita, Jaume d'Agullana dictà per a l'església de Santa Maria de Lledó, llegim:

Lo Doctor Jaume de Agullana, ardiaca major de la Sta. iglésia de Gerona, visitador y reformador del monestir de sta. Maria de Ladó, del orde dels canonges regulars de st. Agustí, del bisbat de Gerona, per autoritat Apostòlica deputat; attenant que per moltes, rehonables y justes causes no li és possible, com desijava, donar conclusió de present a la visita començada de dit monestir y que redundarà en servey de nostre Senyor Déu Jesuchrist, donar orde y proveir alguns particulans en aquesta iglésia y monestir pera començar lo redrès y reformatió que se haurà de ordenar ab més madur concell, però ab autoritat apostòlica a dit doctor Jaume de Agullana concedida per ara y fins altra cosa manarà en contrari sens perjudici del prior, ni dels altres obtinent officis en lo present monestir y sens exoneratió y liberatió dels càrrechs a qui toquen, ordena, statueix y mana sien observades, exequides y guardades les coses següents, reservant-se la autoritat i potestat a ell atribuïda y donada fins que dita visita sia plenament complida.¹²

És evident, doncs, que ens trobem davant l'actuació eclesiàstica extraordinària que té per objecte de reformar les canòniques agustinianes de Catalunya. Al cap de cinc anys, el 1592, apareix el conegut decret romà de supressió i secularització d'aquestes institucions,¹³ en el qual són esmentades l'abadia de Vilabertran i el priorat de Lledó. La visita de Jaume

10. Cf. Pere VAYREDA I OLIVAS, *El Priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona 1930, 237-255.

11. *Ib.*, 237.

12. *Ib.*

13. Publicat també per VAYREDA, *o. c.*, 255-259.

d'Agullana s'inscriu, doncs, en el procés que va menar a la supressió de les canòniques i a la seva posterior conversió en col·legiates seculars.

Qui era el canonge Agullana?

Jaume, del noble casal gironí dels Agullana, era fill de Rafael d'Agullana i Rafaela des Miquel i de Sant Martí. Ell i el seu germà Miquel foren canonges de la Seu de Girona: Miquel, ardiaca d'Empordà i prior de Santa Maria de Terrassa, durant el trienni 1593-1596 fou diputat eclesiàstic del General de Catalunya, és a dir, el President de la Generalitat. Jaume fou ardiaca major de la Seu, com hem dit, catedràtic a l'Estudi General de Girona, Canceller de Catalunya des del 1605 al 1617. L'un i l'altre eren doctors en dret civil i canònic i comissaris del Sant Ofici.¹⁴ L'any 1591 contribuïren a fundar el col·legi de jesuïtes de Girona, establert a l'antiga canònica agustiniana de Sant Martí Sacosta.¹⁵ No té res d'estrany que Jaume d'Agullana fos escollit com a visitador de les canòniques agustinianes del bisbat de Girona, molt probablement a instància del rei, el qual, el primer d'octubre de 1589, signà el privilegi en virtut del qual era atorgada la noblesa a Joan d'Agullana, el germà gran dels dos canonges.¹⁶ Jaume d'Agullana, doncs, era un personatge de pes en la vida del país i, sobretot, tenia sensibilitat per als nous vents espirituals que corrien i estaven predestinats a imposar-se, com ho demostra la seva ajuda i protecció als jesuïtes; aquesta circumstància havia de ser del gust del rei, embarcat aleshores en la reforma eclesiàstica dels seus estats.

Ja hem insinuat la possibilitat que la visita de Jaume d'Agullana fos més completa que no deixa entreveure l'inventari que publiquem. La decisió de secularitzar les canòniques era presa en el pensament del rei i també a Roma, i només faltava tramitar-la. Un dels passos necessaris per a procedir al canvi institucional era precisament dreçar l'inventari dels béns de la canònica. És gairebé segur que hom inventarià, com a Lledó, totes les possessions i dominis de l'abadia, així com la totalitat dels béns mobles, si no en aquesta visita de Jaume d'Agullana, en la seva continuació o conclusió. L'inventari que en part publiquem és còpia del document original i com els altres papers recollits en el nostre manuscrit, prové indubtablement de Vilabertran, on havia estat deixada perquè

14. Cf. Martí de RIQUER, *Quinze generacions d'una família catalana*, Barcelona, Editorial Planeta 1979, 146. Cf. també PP. MERINO i LA CANAL, *España Sagrada*, t. 44, Madrid 1826, 119, 127, 135; J. B. TORROELLA, *El Estudi General o Universitat Literària de Girona*, Girona 1900, 93, 134, 150.

15. RIQUER, *o. c.*, 172. Cf. també Narcís Feliu de la PENYA Y FARELL, *Anales de Cataluña*, t. 3, Barcelona 1709, 213, col. a.

16. RIQUER, *o. c.*, 151.

l'anessin completant, afegint-hi les noves peces que l'església adquiriria o que serien renovellades.¹⁷ Aquesta finalitat pràctica es limita a les dependències relacionades amb el culte: el catàleg de la biblioteca és donat sense deixar espai per a possibles ulteriors adquisicions. Es tracta, doncs, de l'inventari de les coses més valuoses de Vilabertran: el mobiliari del culte, amb totes les seves parts i prolongacions, i els llibres.

Com a complement d'informació afegirem que les actes de les visites pastorals de l'Arxiu Diocesà de Girona ens parlen generalment de llibres litúrgics i no hi hem trobat cap inventari pròpiament dit. Només la visita de 1545 ens fa saber que la biblioteca de Vilabertran havia estat donada¹⁸ per l'abat Pere Domènech,¹⁹ el qual va fer edificar també el local que la

17. Biblioteca de Catalunya, ms. 721, f. 30^v, darreres línies; infra, p. 259.

18. Cf. ADG P45, f. 38^v: «Visitavit bibliotecam dicti monasterii noviter edificatam, in qua invenit quam plurimos libros, videlicet et signanter ultra ducentos libros diversorum doctorum et diversarum scientiarum per dictum reverendum abbatem dicti monasterii noviter datos atque bene et decenter existentes».

19. Tal com diu més amunt el mateix document, l'abat esmentat és Pere Domènech; cf. *ib.*, f. 36^r: «Invenit quod reverendus dominus Petrus Domènech (*sic*) presens et residens est abbas seu perpetuus administrator et comendatarius dicti monasterii». Ultra el que diu J. VILLANUEVA (*Viage literario a las Iglesias de España*, XV, 35) i repeteix Monsalvatge, les fonts per a conèixer Pere Domènech fins ara conegudes són principalment el ms. 729, III de la BC (f. 259^v-260^r, 266^v, 267^v-268^r) i els volums dels «Monumenta Historica Societatis Iesu», en els índexs de persones dels quals sovinteja el seu nom, sempre acuradament distingit d'altres homònims, com és ara el jesuïta barceloní i el prohòmic valencià protector de l'orde contemporanis seus; cf. també Manuel MILIÁN BOIX, *El fondo «Instrumenta Miscellanea» del Archivo Vaticano. Documentos referentes a España (853-1782)*, dins «Anthologica Annua» XV (1967) 820, doc. 753. PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispano-Americano* IV (1951) 498, nos. 75083 i 75084, el fa autor de dos opuscles, un de tema místic i l'altre de tema pedagògic (cal acceptar amb reserves algunes dades biogràfiques que Palau dona de Pere Domènech). Resumint molt summàriament la seva biografia, que un dia pensem ampliar, assenyalem algunes facetes remarcables d'aquest personatge. Nascut a Gratallops (Priorat) entorn de 1500, en una primera etapa es distingí per la seva aptitud a acaparar beneficis: fou canonge de Barcelona i tingué altres prebendes, com és ara les rectories de Vilabertran, Ulldemolins, Prades i Vilabella. La seva bona fortuna el portà a Roma, on treballà com a secretari de l'ambaixador de Portugal i a partir de 1541, almenys, fou cubiculari de Pau III. Aviat entrà en contacte amb els jesuïtes. Fou amic i mantingué correspondència amb sant Ignasi, sant Francesc de Borja, Polanco, Jeroni Nadal i altres il·lustres membres de la Companyia. Aquesta circumstància sembla decantar-lo cap als nuclis que es comprometen en el programa de la reforma catòlica. El 1544 és nomenat abat de Vilabertran per Pau III, a presentació del rei Carles I. El 1548 promet solemnement a Gandia d'entrar a la Companyia de Jesús. Aquell mateix any viatja cap a Portugal, cridat pel rei Joan III, i funda col·legis per a nens orfes i pobres a Lisboa i Coïmbra. De seguida es veu implicat en un afer econòmic desagradable, per culpa d'un avalat seu que fa fallida o estafa. Aquest afer i altres compromisos que havia contret en el seu període romà li pro-

guardava. Aquesta dependència era a la banda de migjorn, segons Golobardes²⁰ i ara és esgavellada. Però el nostre inventari diu ben clarament que els llibres són a l'actiu dormitori.²¹ Què significa això? En pocs anys la biblioteca ha tingut dos estatges distints?

Les actes de visita pastoral del segle XVI ens informen que els canonges de Vilabertran amb prou feines feien vida comunitària: no dormen al dormitori comú, no mengen al refector, cada un d'ells s'ha instal·lat pel seu compte.²² Aquest estat de coses explica que, en un moment determinat, els llibres poguessin ésser traslladats al dormitori, instal·lat sobre l'ala nord del claustre. Si, tal com dona a entendre la visita del bisbe Zuazo,²³ els canonges eren instal·lats en vivendes particulars habilitades en direcció al palau abacial, és a dir, cap a migdia, es comprèn que la biblioteca, ubicada primer en aquella direcció, fos trasllada per tal d'alliberar espai. La visita de Zuazo ens fa comprendre que el dormitori comú, on havien anat a parar els llibres, era en mal estat i precisava reparacions urgents a la teulada. Qui sap si els canonges l'havien abandonat justament per això. En aquest cas, el fet de traslladar-hi els llibres constituiria un símptoma indicatiu per si mateix de l'ambient cultural que regnava a la casa.

dueixen molts maldecaps, un deute de cap a mil ducats i amenaça d'excomunió, que els jesuïtes l'ajuden a superar. En el més viu de les seves dificultats, Pere Domènech té un altercat amb alguns jesuïtes portuguesos, els quals el volen allunyar d'ells, perquè tenen por que l'escàndol econòmic en el qual està immers no afecti negativament l'orde. Aquesta circumstància produeix una certa fredor entre l'abat de Vilabertran i la Companyia, que sant Ignasi s'afanya a vèncer tot d'una. Retornat precipitadament de Portugal a Vilabertran, l'any 1553 intenta reformar l'abadia, on els canonges vivien amb concubines i participaven activament en les bandositats de nyerros i cadells. Institueix la confraria de la Minerva i es lliura a la cura d'ànimes. A partir de 1555 sovintegen les seves estades a Barcelona, on sembla que finalment ajudà els jesuïtes en la consolidació de llur col·legi. Els darrers anys de la seva vida tingué una salut precària i fins probablement afebliments mentals; per això desistí d'entrar a la Companyia. Morí el 1560.

20. Cf. *El Monasterio de Santa María de Vilabertrán*, Barcelona, José Porter editor 1949, 68.

21. «...hont antigament solie ser lo dormidor...», BC ms. 721, f. 25^v.

22. L'any 1557 el visitador «invenit quod quilibet canonicus dormit et comedit in sua domo et non in dormitorio nec refectorio respective»: ADG, P53 f. 666^r. L'any 1582 la situació és idèntica: «Canonici predicti non vivunt in communi, sed quilibet habet suam domum in dicto monasterio, nec etiam comedunt in refectorio»: ADG, P67 f. 137^r.

23. ADG, P76 f. 22^v.

III. L'INVENTARI DELS LLIBRES DE LA BIBLIOTECA DE VILABERTRAN

Fou el bisbe Benedetto di Tocco qui ordenà la confecció de l'inventari dels llibres de Vilabertran.²⁴ El document, tal com ens diu el nostre manuscrit, era a la biblioteca, segurament separat dels llibres. És molt probable que el notari-secretari de la visita, Joan Figueres, el fés copiar per tal de completar l'inventari general de l'abadia.

No podem saber qui va redactar, entre 1576 i 1587, la llista dels llibres de Vilabertran. Se n'ocupà el sagristà? Qualsevol canonge o beneficiat instruït ho podia fer. La còpia que ens en transmet Joan Figueres no conté, com hem dit, espais en blanc, ni divisió dels llibres per prestatges. Hi ha anotada una obra impresa el 1586, la qual cosa, si no hi ha hagut error, vol dir o bé que l'inventari era degudament tingut al dia o que Joan Figueres es preocupà que fos complet.

La llengua del catàleg, a diferència de l'inventari dels altres béns mobles i immobles de l'abadia, és el llatí, com és normal a propòsit de llibres en les institucions eclesiàstiques. El seu redactor es refereix als llibres anomenant-los *volumen*, *volumina*, *codex* i *liber*. Les bíblies i els missals són anomenats respectivament *Biblia*, *Missale*, *Missalia*. La paraula *Corpus* apareix en relació amb col·leccions canòniques, i les obres de dret són esmentades generalment pel seu nom particular: *Novella*, *Summa*, *Lectura*, etc.

En l'inventari hi ha una distinció neta entre llibres impresos i llibres manuscrits, encara que es trobin entre els darrers molts llibres impresos. Hom distingeix sempre si el manuscrit és en paper o en pergamí, i de vegades és esmentada la seva enquadernació, o el seu volum, si es tracta de remarcar-se la grandària; en el cas d'una bíblia, la seva escriptura (*minutissimis litteris manuscripta*). De vegades és donat l'incipit d'algunes peces. Quan es tracta de reculls litúrgics o de leccionaris, el catalogador descriu sumàriament el contingut del manuscrit. Si el manuscrit és anònim o mutilat del començament, també ens ho diu. En general tenim la impressió que l'autor de l'inventari sabia el que havia de fer i ha procurat d'ésser molt precís, respectant la brevetat obligada.

Pel que fa als llibres impresos, ens trobem de bell antuvi amb una característica remarcable: a més del nom de l'autor i del títol de l'obra, l'inventari ens dóna el lloc i l'any d'impressió; si alguna d'aquestes dades o totes dues manquen, l'inventari no oblida mai de consignar-ho. Sovint dóna també el nom de l'impressor. Aquesta feliç circumstància, que ha

24. ADG, P65 f. 168r; la visita fou l'any 1576.

facilitat tant les nostres recerques, té un origen eclesiàstic perfectament clar.

El 30 de desembre de 1558 aparegué a Roma l'*Index librorum prohibitorum*, publicat per manament de Pau IV, el papa Carafa,²⁵ índex d'un rigor ben conegut. No solament prohibia la circulació i conservació dels llibres herètics i dels que afavorien l'heretgia, ans, a més, tots els llibres i fullets escrits en qualsevol llengua, tractant de qualssevol matèries, religioses o profanes, si havien estat impresos durant els darrers quaranta anys o bé no duïen el nom de l'autor, de l'impressor, l'any i el lloc d'impressió: tots els llibres, encara, impresos sense llicència de l'ordinari o de l'inquisidor, així com els llibres provinents de tipografies que haguessin impreses obres d'autors heretges.²⁶ La publicació d'aquest índex produí un gran enrenou en el món intel·lectual i editorial de l'època, i tingué com a conseqüència funesta la destrucció o mutilació de volums que no reunien algunes de les condicions exigides per Pau IV. Com sigui, aquestes disposicions obligaren els escriptors eclesiàstics a fer atenció a les dades tipogràfiques essencials dels llibres, i per això veiem que en l'inventari de la visita de Jaume d'Agullana hi són consignades amb tanta precisió com és possible. Vet aquí la paradoxa que una mesura repressiva contra els llibres va fer desenvolupar decisivament la pràctica bibliogràfica.

L'inventari de Vilabertran porta la marca del seu temps i en això es distingeix dels inventaris medievals. Fou Benedetto di Tocco qui va donar les instruccions sobre la manera de dreçar l'inventari dels llibres? Si fos així, descobriríem en aquest bisbe una vigilància atenta sobre les qüestions d'ortodòxia.

Una altra característica és que els llibres són descrits amb tendència a agrupar-los. Les obres de sant Agustí, de sant Jeroni, de sant Tomàs, etc., en diversos volums i a vegades en volums d'edicions diferents, són descrites en una sola entrada, encara que sigui molt llarga. Igualment aquelles obres que consten de dos o més toms, les diverses edicions repetides d'una mateixa obra, o les que tracten sobre una matèria idèntica. A part d'aquests agrupaments, si el nostre inventari reflecteix l'ordre amb què els llibres eren posats als prestatges, cal concloure que a la biblioteca de Vilabertran no hi havia ordre de cap mena.

25. Mario SCADUTO, *Lainex e l'Indice del 1559. Lullo, Sabundo, Savonarola, Erasmo*, dins «Archivum Historicum Societatis Ihesu» XXIV (1955), 18.

26. *Ib.*, 17.

IV. SITUACIÓ DELS LLIBRES A VILABERTRAN

Segons l'inventari que ens ocupa, els llibres i papers de Santa Maria de Vilabertran es distribuïen a finals del segle XVI sobretot en tres dependències: la sagristia, el cor i la biblioteca, anomenada precisament «llibreria», com era corrent aleshores.

a) *Sagristia*

A la sagristia hi havia l'arxiu pròpiament dit, contingut en dues caixes, les quals guardaven els capbreus i escriptures de l'abadia, i eren munides amb claus diferents.²⁷ Altres dues caixes tancades amb tres claus diverses, contenien les escriptures o documents d'institució d'aniversaris,²⁸ els diners dels quals eren en una altra caixa de tres tancadures. Aquestes cinc caixes i els seus papers tenien, per tant, un interès econòmic directe.

A la sagristia hi trobem onze llibres: el llibre d'acords, actes del capítol i eleccions de canonges,²⁹ de gran interès per a conèixer la vida i el moviment de la comunitat, dissortadament perdut; un llibre d'entrades, de dos-cents vuitanta folis;³⁰ un altre llibre d'entrades, més modern, puix arribava fins a l'abril de 1537;³¹ un prestatge amb sis missals romans nous, impresos a Burgos;³² i un ordinari nou del bisbat de Girona.³³ Tant en el cas dels sis missals com en el de l'ordinari, *nou* significa ajustat a les normes tridentines, o bé llibre d'estampa recent.

27. BC ms. 721, f. 23^r.

28. *Ib.*

29. *Ib.*, f. 23^r.

30. *Ib.*

31. *Ib.*

32. *Ib.*, f. 24^r: «empressió de Burgos». Sembla tractar-se del *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum. Burgis. Excudebat Martinus de Vitoria Typographus Regius. M. D. LXXVII. Cum Privilegiis Pont. Max. et Regis Catholici*. N'hi ha exemplar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

33. D'abans del 1587 coneixem dos ordinaris gironins: a) *Ordinarium Sacramentorum secundum consuetudinem dyocesis Gerundensis*, imprès a Perpinyà per Johannes Rosenbach i acabat el 8 de juliol de 1502, gòtic in-4.º, de 140 fulls, a dues tintes, amb algunes inicials adornades i notació musical en alguns folis; n'hi ha exemplar a la Biblioteca Font de Rubinat, de Reus. b) *Ordinarium sacramentorum secundum laudabilem ritum Dioecesis Gerundensis iussu admodum reuerendi in Christo Patris D. Johannis a Margarit Gerundensis presulis conuenientissime digestum ac per viros Ecclesiasticorum officiorum peritia conspicuos multo locupletius necnon emendatius quam hactenus fuerit redditum, diphtongis accentibusque in gratiam sacerdotum precipueque Curatorum, quibus summe comoditati hoc opusculum futurum est decenter illustratum*. 1550. Al final, f. 248^r: *Lugduni. Excudebat Cornelius de Septemgrangis*

Hi ha encara un llibre amb escriptura notada, que conté les misses de la Mare de Déu d'Agost i del Nom de Jesús segons el ritus vell,³⁴ que vol dir pre-tridentí. Tots aquests llibres són relacionats directament amb el culte i per això els trobem ubicats a la sagristia.

b) *Altar major*

Encara que no formessin part de l'utilatge habitual de l'altar major, hi trobem dos passioners,³⁵ probablement amb notació musical o, almenys, amb divisions i indicacions per al cant. La ubicació d'aquests dos llibres a l'altar major obeeix potser al fet que feia relativament poc s'havia celebrat la Setmana Santa.

c) *Els llibres del cor*

Els llibres guardats al cor dels canonges són enumerats amb aquest ordre: un breviari romà nou,³⁶ un responser santoral, un responser dominical, un ofici santoral, un ofici dominical, un saltiri gran, quatre saltiris petits, dos antifoners —dominical i santoral—, un llibre que conté la regla de sant Agustí, el martirologi, un calendari de festes i un d'òbits i aniversaris, un martirologi romà nou³⁷ i vuit processioners petits.³⁸

Tots aquests llibres són en relació amb els oficis litúrgics i les processons. La presència del martirologi al cor és deguda al fet que la seva lectura era obligada a l'hora de Prima. La majoria d'aquests manuals del culte eren de pergamí, manuscrits i probablement antics. Els responders, oficis i antifoners devien ser, al mateix temps, llibres amb notació musical gregoriana.

d) *Altres llibres*

En una dependència no especificada trobem consignats tres llibres: un

impensis Johannis Gordiolae bibliopole Barchinon. Anno Domini MDL. Pel fet de ser nou, ens inclinem a pensar que l'ordinari alludit al nostre inventari és aquest darrer. N'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya. Cf. Marià AGUILÓ I FUSTER, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860* (Madrid, 1923) [Barcelona-Sueca, Curial. Documents de cultura-facsímils 1977], n.º 86, pp. 52-54; PALAU, 460; MADURELL-RUBIÓ, 76, 87, 834.

34. BC ms. 721, f. 24^r.

35. *Ib.*, f. 20^r: «dos llibres intitulats *Passiers*».

36. Ens inclinem a pensar que és el breviari de Pius V, editat a Roma el 1568.

37. L'edició del martirologi romà aprovada per Gregori XIII i imposada a tota l'Església és del 1584.

38. BC ms. 721, f. 24^r: «Vuyt *Professioners* xichs».

processional manuscrit, ben encobertat i adornat amb les armes de l'abat Vilarig en el tancador de plata,³⁹ del segle XIV, puix que l'abat Ermengol de Vilarig governà de 1333 a 1346/47, o bé de començament del XV, si es tracta de l'abat Gaufred de Vilarig, que segons Monsalvatge ho fou el 1403, en ple Cisma d'Occident.⁴⁰ També són esmentats dos missals de pergami vells, amb tancadors de plata.⁴¹

Tenim la impressió que aquests dos missals i el processional de l'abat Vilarig, llibres probablement d'un cert valor, havien estat posats a part en algun indret, potser un lloc segur i de mal accés, per tenir-los-hi guardats.

e) *La llibreria*

Ja hem vist que la ubicació de la biblioteca, el 1587, coincideix amb el dormitori antic de l'abadia.⁴² Aquesta dependència era situada a la segona planta de l'ala nord del claustre, sobre la sagristia antiga i l'aula capitular. És una estança l'enteixinat de la qual recolza en sobris arcs de pedra apuntats. S'hi accedeix des del claustre per l'escala corresponent.

V. UNA BIBLIOTECA DEL SEU TEMPS

a. — *Indicacions bibliogràfiques*

1. *El fons de manuscrits*

Agrupats per temes i sense fer ara cap distinció entre els manuscrits que ja eren a l'abadia abans de l'any 1545 i els que hi va portar l'abat Domènech, els manuscrits de Vilabertran es distribueixen com segueix:

— Volums litúrgics: 1 a la sagristia; 24 (o 20, si només es compten 4 processioners) al cor; 3 en una dependència no especificada i 8 a la llibreria, n. 73, 75 (dos volums), 80, 82, 83, 85 i 90. Total: 36.

39. *Ib.*, f. 25^v.

40. Cf. MONSALVATGE I FOSAS, *Notícies històriques*, t. XIV, Olot, 1904, 89-90.

41. BC ms. 721, f. 25^v. Aquests dos missals podrien ser el *Sacramentarium Gerundense* i el *Missale Gerundense* que es conserven a la Biblioteca Nacional de París, ms. lat. 1102 i 1103, dels segles XII i XIV-XV respectivament; cf. Philip LAUER, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des manuscrits latins*, t. I, París, 1939, 401-402.

42. BC ms. 721, f. 25^v.

— Volums de dret canònic: 9 a la llibreria, n. 79, 98 (cinc volums), 106, 107 i 109.

— Obres de sant Agustí: 1 al cor; 4 a la llibreria, n. 72, 77, 86, 88.

Total: 5.

— Volums de teologia: 7 a la llibreria, n. 79, 89, 91, 92, 96 (dos volums) i 104.

— Llibres de la vida interna de la comunitat: 3 a la sagristia.

— Volums d'hagiografies: 2 a la llibreria, n. 76 i 98.

— Volums d'ascètica i mística; 1 a la llibreria, n. 72.

— Volums de sermons: 1 a la llibreria, n. 81.

— Volums de filosofia: 1 a la llibreria, n. 93.

— Volums de dret civil: 1 a la llibreria, n. 102.

En total, seixanta-sis manuscrits.

La primera constatació que s'imposa és el predomini dels manuscrits litúrgics sobre tots els altres: exactament més de la meitat. I encara pren més relleu el fet, si tenim en compte que, segons l'inventari, la major part dels manuscrits litúrgics eren de pergamí i estaven ben protegits amb cobertes de fusta i tancadors. Eren els més bons.

Després dels manuscrits estrictament litúrgics, el grup més nombrós, per bé que a una distància considerable, és el dels manuscrits de dret canònic: el *Corpus iuris canonici*, el comentari del mallorquí Bernat Ramon sobre el Sisè de les Decretals, un altre comentari sobre les Decretals, l'obra de Bonaguida d'Arezzo i un tractat sobre la pena eclesiàstica de l'entredit.

Si el n. 86 del nostre catàleg, que era un *volumen magnum in pergameno*, no contenia res més que la Regla agustiniana, tal com ens diu l'inventari, les dues úniques obres manuscrites importants de sant Agustí són els sermons i el seu comentari als salms.

El panorama de manuscrits teològics és precari, com el bíblic: dos exemplars de la Bíblia i dos comentaris escripturístics anònims. La resta, dos volums de vides de sants, el comentari d'Hug de sant Víctor a la regla de sant Agustí, un volum de sermons, un comentari anònim, segurament escolàstic, a l'Ètica aristotèlica i un manuscrit de les *Institucions* de Justinià, constitueixen una miscel·lània molt modesta.

2. Els llibres impresos

En el moment que fou dreçat l'inventari de la biblioteca de Vilabertran, quan encara totes les biblioteques eren plenes de manuscrits i àdhuc se'n copiaven de nous, la idea actual del llibre incunable no existia ni

podia existir. Per això, en aquest treball ens ha semblat més coherent d'agrupar els llibres impresos en un sol bloc, per tal de no perdre'ns en consideracions que no serien aplicables als temps de què parlem.

Una altra raó de caràcter intern ens hi mou: el nostre inventari no ens dóna sempre la data d'edició dels diversos llibres; així, entre els incunables i els llibres impresos durant el segle XVI resten uns quants volums que tant poden pertànyer a l'un com a l'altre grup. En no poder dirimir llur caràcter, hem resolt de prescindir-ne i d'alliberar la nostra recerca, tot i essent una limitació més, d'elements que podrien esdevenir pertorbadors.

Tal com apareix en l'inventari del 1587, la biblioteca de l'abat Domènec aplegava cap a una setantena d'incunables certs, el més antic dels quals és un volum de les lletres de Marc Tulli Ciceró al seu germà Quint i a Titus Pomponi Àttic, imprès a Venècia l'any 1470 (n. 34). Els llibres amb data impresos durant el segle XVI ultrapassen els setanta cinc, i els més antics són: una edició barcelonina de les *Ètiques* d'Aristòtil en la traducció llatina de Leonardo Bruni d'Arezzo (n. 7), la *Summa Angelica*, d'Angelo Carletti de Clavasio, impresa a París (n. 21) i els *Sermones quadagesimales* de fra Cherubino da Spoleto, impresos a Venècia (n. 31), totes tres obres publicades l'any 1502. Els llibres sense indicació d'any d'impressió són més de quaranta. Molt probablement alguns havien de ser incunables, i ho suggerim cada vegada que la hipòtesi ens sembla justificada.

Com sigui, el grup més nombrós dels incunables de Vilabertran és format per llibres editats entre el 1481 i el 1500, amb predomini dels volums editats de 1490 a 1500, cosa que és ben normal, atès el moviment progressivament ascensional que aleshores prenia la impremta. Les edicions del segle XVI atenyen des de 1502 a 1536, amb un predomini clar dels volums editats entre 1511 i 1519. De l'any 1536 al 1587, que ens consti, no hi ha gairebé res. La llibreria de l'abat Domènec aplegà, doncs, principalment obres impreses els dos últims decennis del segle XV i el primer terç del segle XVI, i això és el que ens ha permès de parlar, a propòsit de Vilabertran, d'una biblioteca del Renaixement. Del 1536 al 1587 hi ha cinquanta anys, i potser només dos llibres amb data, un del 1542 i un altre del 1586, representen a la llibreria de Vilabertran tot l'esforç intel·lectual que fa l'Europa de la Reforma i de la Contrarreforma durant aquest llarg període. Així, a les vigílies de ser transformada en canònica regular, Vilabertran tenia ja una biblioteca mancada d'actualitat, per no dir antiquada.

L'estada de l'abat Domènec a Roma explica que els volums impresos de la seva biblioteca siguin en llur majoria edicions estrangeres, i assenya-

ladament italianes. Les més nombroses són les edicions venecianes: seixanta una, cosa que no té res d'estrany, coneguda com és la prodigiosa activitat editorial de la Sereníssima durant els primers temps de la invenció de la impremta; com a grup més nombrós vénen després els llibres editats sense expressió de lloc: trenta-vuit. Finalment tenim setze volums editats a París, catorze a Lió i tretze a Milà. Després ve una distribució més escampada: cinc a Basilea, quatre a Strasburg, quatre a Roma, dos a Nuremberg, a Nàpols, a Treviso i a Colònia; i un a Perúgia, Florència, Alcalà, Tolosa, Verona i Brescia. Cinc obres editades a Barcelona és tot el bagatge editorial (conegut) del país present a la biblioteca de l'abat Domènec.

b. — Característiques de la biblioteca de l'abat Domènec

1. Remarques generals

Direm d'entrada que es tracta d'una biblioteca fonamentalment religiosa, que a penes conté obres de tema profà, si exceptuem els volums de dret civil i algunes obres d'autors clàssics llatins o d'humanistes italians. Assenyaladament no hi trobem ni un sol llibre escrit en català i ja no diguem en castellà o en francès, i l'única obra d'història profana és un llibre sobre la conquesta de Granada pels Reis Catòlics (n. 53).

Les ciències sagrades, en canvi, hi són ben representades: més de quaranta volums són textos de mestres en teologia o tracten matèries teològiques, tant de teologia dogmàtica com moral; més de trenta són textos i comentaris de dret civil. Un parell de dotzenes tracten de dret canònic; el mateix nombre aproximadament són llibres relacionats de prop o de lluny amb la filosofia. Una trentena contenen textos dels pares de l'Església. Hem comptat catorze sermonaris, dotze volums entre bíblies i comentaris del text sagrat, vuit llibres impresos sobre temes litúrgics i cinc d'obres d'autors clàssics. Quatre llibres de gramàtica, dues parts de l'enciclopèdia de Vincent de Beauvais, el llibre d'història suara a l'udit, dues obres d'humanistes italians, les edicions de les *Regulae Cancellariae* de tres papes i un exemplar de la *Divina Commedia* de Dant és un complement variat a la massa d'obres de tema teològic i jurídic que formen el bloc més compacte de la llibreria de Pere Domènec.

D'obres jurídiques fonamentals no en manquen a Vilabertran. Hi trobem els autors clàssics dels segles XIV i XV, sobretot Baldo degli Ubaldi i Bartolo, així com Guillem Durand (*Speculator*), el Panormità i fins alguns autors més moderns, com és ara Filippo Decio, Paolo de Castro, Claude Seyssel, Felino M.ª Sandei i Bartolomeo Socini. Si bé no cal fer-se massa il·lusions, perquè entre la col·lecció de llibres jurídics hi ha llacunes im-

portants, sí que contrasta l'abundància —sempre relativa— i la qualitat d'aquesta mena de llibres, comparada amb els volums de teologia, escriptura i filosofia.

Amb la donació de l'abat Domènec, l'abadia de Vilabertran es veié enriquida amb sengles col·leccions de les obres de sant Agustí i de sant Tomàs. De Bonaventura només hi ha el *Breviloquium theologiae*, llibre meravellós, però insuficient per a documentar el pensament del seu autor. Ni sant Anselm, ni els Victorins, ni Duns Scot no hi són ben representats. Cap autor del segle XIV —ni Occam, ni Pierre Auriol, ni Nicolas d'Autrecourt, ni Pierre d'Ailly, ni Nicolas d'Oresme. En canvi no podem deixar de remarcar la presència de les *Defensiones theologiae divi doctoris Thomae*, la gran obra de Joan Cabrol, una de les construccions més reeixides del tomisme ortodox. Això pot indicar una preferència en l'aspecte doctrinal.

En filosofia la penúria és manifesta. Fora de dos exemplars de l'*Ètica a Nicòmac* d'Aristòtil i dels comentaris de sant Tomàs als llibres de l'*Ànima*, els *Meteors*, els *Analítics*, la *Interpretació*, l'*Ètica*, la *Política*, la *Física* i la *Metafísica* del mateix Aristòtil, la resta és poc representativa. No hi ha res dels grans comentaristes àrabs, ni pràcticament cap de les obres clàssiques del pensament medieval. Dues obres de tema lullista testimonien la presència dels corrents de pensament autòctons. Brûlefer, Clichtove, Abano i Dorp són autors que suggereixen una influència terminista parisenc en el nostre abat, de la qual parlarem de seguida.

Ja hem remarcat que a la biblioteca de l'abat Domènec no hi ha ni un sol llibre escrit en català. Reacció cultista enfront del vulgar? No: bé hi ha la *Commedia* de Dant. Els sermonaris, per altra banda, són gairebé tots d'autors italians: sant Llorenç Giustiniani, Savonarola, Roberto Caracciolo, Giacomo da Varazze, Cherubino da Spoleto, Ambrogio Spiera, Bernardino da Busti i el popular Gabriele Barletta. Sort que entre tantes col·leccions d'oratória italiana trobem a la biblioteca de Pere Domènec un volum de sant Vicent Ferrer. Ja hem vist que hi havia també moltes obres de juristes italians. El comentari imprès a l'*Ètica* aristotèlica és de Donato Acciaiuoli, un florentí polifacètic. Les úniques obres de teologia moral de l'abadia empordanesa són de dos autors italians: sant Antonino de Florència i Angelo Carletti de Clavasio. El pes dels autors italians a la biblioteca de l'abat Pere Domènec és un fet, potser el més remarcable de tots els que hem constatat fins ara, i indica ben clarament que Pere Domènec formà la seva biblioteca principalment durant el seu sojorn a la Cúria. Devia tenir el lleure, la curiositat i els mitjans necessaris per a fer-ho.

2. Influències

Si la biblioteca d'una persona ens pot informar sobre les seves idees, la seva formació o el seu tarannà espiritual, la col·lecció de llibres que Pere Domènec donà a Vilabertran suggereix una personalitat equilibrada. La teologia i el dret s'hi acompanyen amb la filosofia, la gramàtica, la història, els autors antics, algunes obres humanístiques d'autor naturalment italià i la bona literatura representada per Dant. No és la biblioteca d'un intel·lectual pur, i per això hi ha també obres utilitàries i pràctiques, com els sermonaris, els llibres sobre qüestions litúrgiques, alguns instruments d'hermenèutica bíblica i obres de teologia moral. Però res de remarcable sobre qüestions científiques teòriques ni experimentals.

Fill del seu temps, Pere Domènec posseïa un nombre notable de clàssics patristics i medievals: Tertul·lià, Lactanci, Eusebi, sant Ambròs, sant Agustí, sant Jeroni, sant Hilari, Pere Lombard, sant Anselm, els Victorins, sant Bernat, sant Tomàs, sant Bonaventura, Duns Escot, Vincent de Beauvais, Aristòtil, comentat sobretot per sant Tomàs, però també per Acciaiuoli. Al costat d'aquestes obres clàssiques en trobem d'altres de més modernes que poden denotar alguna influència d'escola o potser alguna afinitat espiritual.

El n. 10 del nostre catàleg recull un volum de Josse Clichtove que conté dues obres de lògica: *In terminorum cognitionem introductio familiaris annotatione exposita* i *De artium divisione introductio facili declaratione explanata*.⁴³ Seguint els mètodes postulats per Le Fèvre d'Étaples, Clichtove hi resumia amb un estil afranquit de la pesantor escolàstica els coneixements de lògica. Ara ens interessa menys ponderar la importància d'aquesta obra que la presència del seu autor a la biblioteca de l'abat Domènec. Juntament amb l'esmentat Le Fèvre d'Étaples i abans de la gran polèmica luterana, Clichtove era un dels representants de les tendències renovadores de la teologia i de la introducció de l'humanisme a la universitat de París, i com a tal exercí una gran influència en els medis intel·lectuals francesos del seu temps. Després de l'esclat de la revolució luterana i temorós davant certs atacs que ja l'involucraven, amb Le Fèvre d'Étaples, entre els *novatores*, polemitzà durament contra els luterans i es distancià prudentment del seu amic (1520). Participà de ple en la reacció sorbònica contra els protestants i això afeblí els seus anhels reformistes. Tant ell com Le Fèvre d'Étaples foren víctimes de les circumstàncies i

43. Per a Josse Clichtove i les seves obres, cf. A. CLERVAL, *De Judoci Clichtovei Neoportuensis doctoris theologi Parisiensis et Carnotensis canonici vita et operibus*, París 1894 (tesi); DTC III, cols. 236-243; A. RENAUDET, *Préréforme et humanisme à Paris pendant les guerres d'Italie (1494-1517)*, París 1916; LThK II, 1234-1235.

llur obra no va donar tot el rendiment que se'n podia esperar. Clichtove fou, doncs, un autor conegut de Pere Domènech i, en certa manera, un autor col·locat en la mateixa òrbita de preocupacions reformistes que el nostre abat.

Immediatament després de l'obra de Clichtove en trobem una d'Étienne Brûlefer, franciscà, que un autor del segle XVII trobà censurable per culpa d'unes proposicions reformistes massa veïnes del protestantisme;⁴⁴ i més avall apareix el comentari de Jean Dorp a les *Summulae* de Jean Buridan. Dorp és un filòsof terminista de finals del segle XV. Tant Buridan com Dorp són teòrics del raonament, expositors de la teoria i la pràctica dels sil·logismes obligatoris o insolubles, estudiosos de les propietats dels termes i de les conseqüències.⁴⁵ Constitueixen pràcticament l'antífesi de Clichtove, i la convivència de tots plegats a la biblioteca de Pere Domènech s'explica potser perquè llurs textos també conviuen a la universitat de París i a d'altres facultats d'arts, on en aquells moments s'enfrontaven i es disputaven la primàcia.

Al costat d'aquestes influències parisenques, la biblioteca de Pere Domènech conté algunes obres de molta actualitat polèmica: una obra d'Ambrogio Catarino contra Luter, el comentari de Sadoletto a l'epístola als Romans, que la Cúria Romana censurà en la seva primera edició com a semi-pelagiana,⁴⁶ el comentari a totes les epístoles paulines de Claude Guillaud (1542).⁴⁷ Pere Domènech sabia perfectament qui era Sadoletto, puix que aquest morí el 1547 i era cardenal des del 1536, havent fet una carrera molt densa a la Cúria.⁴⁸ Sadoletto, com Contarini, Pole, Caracciolo, Carafa i altres formaren l'equip amb el qual Pau III inicià la reforma catòlica, l'equip al qual fou integrat com a cubiculari Pere Domènech. I ja que som en aquest punt, afegirem ara que el cardenal Contarini fou també gran amic i protector de Cosme Damià Hortolà, l'abat successor de Pere Domènech a Vilabertran el 1564; de manera que a partir del 1544 l'abadia es trobà regentada per dos abats resoltament reformistes i que tenien coneixences a Roma, marcant així una posició clara en la panoràmica religiosa del temps.

És probable, doncs, que Pere Domènech hagi tingut una formació universitària, a París o a alguna altra banda, influïda pel terminisme i per

44. Per a Étienne Brûlefer, cf. DTC II, cols. 1146-1147; LThK II, 725.

45. Per a Jean Dorp, cf. RENAUDET, *o. c.*, 64, 97, 101, 463, 476, 591.

46. Cf. HURTER, II, cols. 1512-1513.

47. Tot i que Guillaud era un polemista antiprottestant, els teòlegs de la Sorbona li van fer esmenar algunes expressions de la primera edició de les seves notes, més que comentari, a les epístoles paulines; cf. HURTER, II, col. 1506.

48. Cf. *Enciclopedia Italiana* XXX, 426 a.

l'escola que intentava de superar-lo. Si això fos així, la seva biblioteca ens avisa que el pes de sant Tomàs, reforçat amb l'obra de Cabrol, era fort en la jerarquia de valors intel·lectuals del nostre abat.

Els volums d'obres clàssiques i humanístiques de la biblioteca de Vilabertran són escassos, tant que ens farien dubtar dels interessos de Pere Domènec en aquesta direcció. Just podem afirmar que en aquest aspecte la biblioteca de Vilabertran no és el pur desert. Hi trobem Sèneca, Terenci, Juvenal, Ciceró, Plini. Plini el Vell és un autor perfectament assimilat per l'Edat Mitjana, durant la qual hom va llegir àvidament la seva enciclopèdia. Sèneca i Ciceró no havien estat mai oblidats del tot, encara que un home del Renaixement els solia llegir molt diversament d'un medieval. L'edició que Pere Domènec posseïa de Juvenal duia el comentari de l'humanista Domicio Calderino, de Verona, que havia estat secretari apostòlic, és a dir, home de la Cúria.⁴⁹ No podem dir que l'interès pels clàssics fos molt intens en el nostre abat, partint de la seva biblioteca. La de Pere Miquel Carbonell, el 1484, decuplicava, comparada amb la d'ell, el nombre d'obres clàssiques que posseïa.⁵⁰

Del nostre domini lingüístic només trobem dues obres de Lull, un sermonari de sant Vicent Ferrer, el comentari als salms de Jaume Peres de València i el comentari de Bernat Ramon al Sisè de les Decretals. És poc, i deixant oberta la possibilitat d'un interès positiu pel lullisme de part de Pere Domènec, el fet reforça en nosaltres la convicció que el nostre abat es formà a l'estranger o, almenys, prestà una atenció gairebé exclusiva a la producció intel·lectual europea no hispànica. En aquest sentit, la seva estada a Itàlia és decisiva i ho explica gairebé tot.

c. — Conclusió

L'inventari de l'església i de la biblioteca de Vilabertran fou dreçat a finals del segle XVI, quan el complex moviment cultural que anomenem Renaixement arribava a la seva darrera crisi. Hi arribava, però no per a Catalunya, on, com és sabut i per causes diverses, el Renaixement s'esquitllà i ens deixà de banda. L'estudi de la biblioteca de l'abat Domènec confirma aquesta veritat.

Pere Domènec fou un personatge amb una darrera etapa netament reformista. La documentació que d'ell tenim el posa en relació amb la Cúria de Pau III i els primers jesuïtes. A la seva biblioteca hi trobem

49. Cf. *Enciclopedia Italiana* XIII, 384 a.

50. Cf. Jordi RUBIÓ, *Els autors clàssics a la biblioteca de Pere Miquel Carbonell fins a l'any 1484*, dins *Miscel·lània Creixells* I, Barcelona 1929, pp. 203-222.

rastres de la renovació universitària parisenca representada sobretot per Clichtove i Le Fèvre d'Étaples, al costat d'obres humanístiques llatines. No podem afirmar que Pere Domènech fos un humanista decidit i típic, com tampoc no ho eren els jesuïtes, els quals, això no obstant, donaren una gran importància i una gran empenta a la formació humanística dels seus efectius. Els darrers anys de la seva vida es vinculà als jesuïtes i formà part d'aquell sector renovador del món catòlic que la dinàmica dels fets, sobretot la irreversibilitat de la segregació protestant i la reacció tridentina, havia d'arrossegar cap a posicions netament contrareformistes.

Diffícilment l'abat de Vilabertran hauria pogut ser una excepció en la panoràmica catalana general de l'època. El país s'havia mantingut al marge de l'ampli moviment de renovació intel·lectual que sorgí a Itàlia i s'escampà amb més o menys força per tot Europa els segles xv i xvi. Alguna influència parcial i escadussera sí que es deixà sentir a Catalunya, però més aviat com un ressò, sense les conseqüències profundes ni en l'aspecte científic, ni en el polític, ni en l'artístic, ni en el literari, ni en el social que tingué en d'altres nacions. La gran virtualitat provinent del temps del Renaixement que actuà a fons sobre el nostre país fou la Contrareforma. Aquest és el fet. La composició de la biblioteca de l'abat Pere Domènech no n'és més que una petita i potser inevitable conseqüència. La qual cosa, ben entès, no significa pas que no hàgim de plorar la seva pèrdua com una desgràcia irreparable.

La nostra edició

Hem transcrit sense aparat ni notes crítiques els textos que citem al cos de l'estudi, procurant ésser fidels a les grafies dels originals, àdhuc en els casos d'incorrecció manifesta. Tant per als textos catalans com per als llatins, ens hem sotmès a les normes actuals sobre l'ús de lletres majúscules i minúscules, de la *v* i de la *u*, de la *i* i de la *j* i a les relatives als signes de puntuació i als d'accentuació. En la transcripció de l'inventari dels llibres, hem utilitzat les lletres versaletes per als noms d'autors i la cursiva per als títols de les obres.

VI. INVENTARI DE LA BIBLIOTECA DE VILABERTRAN

a) Sigles de les fonts bibliogràfiques consultades

- BALSAMO: *Giovann-Angelo Scinzenzeler tipografo in Milano (1500-1526)*, per Luigi Balsamo, Florència, 1959, 255 p.
- BAUDRIER: *Bibliographie Lyonnaise*, per J. Baudrier, Lió, 1895 - Lió-París, 1921, 12 volums.
- BAYERRI: *Los Códices Medievales de la Catedral de Tortosa*, per Enric Bayerri i Bertomeu, Barcelona, Porter-Libros, 1962, 704 p.
- BMC: *Catalogue of books printed in the XVth century now in the British Museum*, Londres 1908-..., 10 volums publicats.
- BMGC: *British Museum. General Catalogue of Printed Books*, Londres i Beccles, 1931-1955, 263 volums.
- BMGC SUP: *British Museum. General Catalogue of Printed Books. Supplement 1956-1965*, Londres, 1968, 50 volums.
- BNPC: *Catalogue Général des Livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Auteurs*. París, 1924-1980, 229 volums.
- BUSTAMANTE: *Universidad de Santiago de Compostela. Catálogos de la Biblioteca Universitaria, vol. II. Impresos del siglo XVI, tomo primero: 1500-1569*, por José M.ª de Bustamante y Urrutia, Santiago, 1946, 412 p.
- CENSUS: *Incunabula in American Libraries. A third Census of fifteenth-century books recorded in North American Collections. Compiled and edited by Frederik R. Goff*, Nova York, 1964, 800 p.
- CLAUDIN: *Histoire de l'imprimerie en France au XVe et au XVIe siècle*, par A. Claudin, París, 1900-1914, 4 volums.
- COPINGER: *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*, I, Londres, 1895; II, I, Londres, 1898; II, II, Londres, 1902.
- DTC: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, París, 1909-1950, 15 volums.
- FAVA-BRESCIANO: *La stampa a Napoli nel XV secolo*, per Mariano Fava et Giovanni Bresciano, vol. I, *Notizie e Documenti*, Leipzig, 1911; vol. II, *Bibliografia*, Leipzig, 1912, 200 i 224 p.
- GARCÍA PASTOR: *Catálogo de Incunables de la Biblioteca Pública de Palma de Mallorca*, por Jesús García Pastor, Madrid, 1951, 352 p.
- GW: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, herausgegeben von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, Leipzig, 1925-..., 8 volums publicats.
- HAEBLER: *Bibliografía Ibérica del siglo XV. Enumeración de todos los libros impresos en España y Portugal hasta el año de 1500 con notas críticas*, por Conrado Haebler, vol I, La Haya-Leipzig, 1903, 386 p.; vol. II, Leipzig-La Haya, 1917, 258 p.
- HAEBLER, *Geschichte: Geschichte des spanischen Frühdruckes in Stammbäumen*, von Konrad Haebler, Leipzig, 1923, 446 p.
- HAEBLER, *Typ. Iber.: Typographie Ibérique du quinzième siècle. Reproduction en facsimile de tous les caractères typographiques employés en Espagne et en Portugal jusqu'à l'année 1500. Avec notices critiques et biographiques*, par Conrad Haebler, La Haya-Leipzig, 1901-1902.
- HAIN: *Repertorium Bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*. Opera Ludovici Hain, Stuttgart-París, 1826-1838, 2 volums.

- HURTER: *Nomenclator literarius Theologiae Catholicae*, a H. Hurter, Innsbruck, 1903-1913, 5 volums.
- Incunables: Incunables de la Biblioteca Universitaria*, Barcelona, 1945, 132 p.
- Littera Antiqua: Scrittura, Biblioteche e stampa a Roma nel quattrocento. Aspetti e problemi*. *Littera Antiqua* I, 2, Città del Vaticano, 1980, 288 p.
- LThK: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg i. B., 1957-1966, 10 volums.
- MADURELL-RUBIÓ: *Documentos para la historia de la Imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955, 1016 p.
- MAITTAIRE: *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum MDCLXIV*, opera Mich. Maittaire, Hagae-Comitum, 1719-1725; Amstelodami, 1733; Londini, 1741.
- MANSSELL: *The National Union Catalog. Pre-1956 Imprints. A cumulative author list representing Library of Congress printed cards and titles reported by other american libraries. Compiled and edited with the cooperation of the Library of Congress and the National Union Catalog Subcommittee of the Resources Committee of the Resources and Technical Services Division, American Library Association*, Londres, Mansell, Balding & Mansell, 1968-1979, 664 volums.
- MIRAMBELL: *Los incunables de la Biblioteca de Gerona*, dins *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, LXIII, 2 (1957), 593-638.
- MOREAU: *Inventaire chronologique des éditions Parisiennes du XVIe siècle... d'après les manuscrits de Philippe Renouard*, par Brigitte Moreau; vol. I, 1501-1510, París, 1972, 428 p.; vol. II, 1511-1520, París, 1977, 704 p.
- PALAU: *Manual del Librero hispano-americano. Bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos*, por Antonio Palau Dulcet, Barcelona, Librería Palau, 1948-1977, 28 volums.
- PANZER: *Annales typographici ab artis inventae origine usque ad annum MD*, opera Georgii Wolfgangii Panzer, Nuremberg, 1793-1903, 11 volums.
- PELLECHET-POLAIN: *Catalogue général des incunables des bibliothèques publiques de France*, par M. Pellechet, continuat a partir del volum quart per M.-Louis Polain, París, 1897-1970, 26 volums.
- POLAIN: *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des bibliothèques de Belgique*, par M.-Louis Polain, Bruxelles, 1932, 4 volums; *Supplément*, Bruxelles, 1978, 1 volum.
- POTTHAST: *Repertorium fontium historiae Medii Aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum*; vol. II *Fontes A-B*, Roma, Istituto storico italiano per il medio evo, 1967; vol. III *Fontes C*, ibid., 1970; vol. IV *Fontes D-Gez*, ibid., 1976.
- PROCTOR: *An Index to the early printed books in the British Museum: from the invention of printing to the year 1500. With notes of those in the Bodleyan Library*, by Robert Proctor, Londres, 1898-1903, 3 volums.
- QUÉTIF-ÉCHARD: *Scriptores Ordinis Praedicatorum*, vol. I, París, 1719; vol. II, París, 1721.
- VINDEL: *El arte tipográfico en Cataluña durante el siglo XV*, por F. Vindel, Madrid, 1945.
- WADDING: *Scriptores Ordinis Minorum*, Roma, 1906, 244 p.

b) *Inventari* || Codices in bibliotheca repositif. 26^r

[A. — Impresos]

[1] Volumina 11. D. AUGUSTINI, quorum unum inscribitur *repertorium omnium sententiarum* eiusdem authoris: In reliquis vero de variis rebus agit, omnia impressa Parisiis, sub annis 1531 et 1532.

[2] Volumina 3 sancti HIERONYMI presbiteri, quorum unum complectitur diversa opera eiusdem authoris: Alterum *epistolas ad eruditionem christianam*. Tertium vero *expositionem in Ezechielem*. Inter quae unum est impressum Venetiis anno 1490, reliqua duo sine notatione loci et temporis impressionis.

[3] Volumina 2 AUGUSTINI DE ANCONA. In quibus agitur *de ecclesiastica potestate*, quorum unum est absque notatione loci et temporis impressionis, alterum vero impressum Romae anno 1475.

[4] Volumina 13 angelici doctoris sancti THOMAE, in quibus divinus author de variis rebus disputat, sub diversa notatione loci et temporis impressionis, [a] quorum unum complectitur 3. et 4. librum *contra Gentes*, cum commentariis Francisci de Sylvestris, Venetiis, sub anno 1524. [b] Alterum *expositionem super Matheum*.

[1] Cf. BNPC 5, 379. Edició en 10 toms i 5 volums in-folio i un volum complementari d'índex compost per F. Bourgoini (el *Repertorium omnium sententiarum*). És de remarcar que el *De civitate Dei* d'aquesta edició, publicat al tom cinquè, porta un comentari de Joan Lluís Vives.

[2] HAIN-COPINGER 8560, PROCTOR 4873, PELLECHET-POLAIN 5986, POLAIN 4435, BMC V, 372: IC 22327 i CENSUS H-172 coneixen una edició veneciana de les lletres de sant Jeroni acabada el 14 de juliol de 1490 per Bernardino de Benaliis, bergamasc. L'edició consta de dos volums i només el segon porta la data, el lloc i el nom de l'impressor. Es pràcticament segur, doncs, que aquest segon volum era el que es conservava a Vilabertran. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 152, i a la Biblioteca Provincial de Girona, cf. MIRAMBELL 82.

[3] Cf. *Dizionario biografico degli italiani* I (1960), 476-477; POTTHAST II, 422 a-b. *Littera antiqua* desconeix l'edició romana de la *Summa de ecclesiastica potestate* de l'any 1475: en canvi és ben atestada la de l'any 1479: GW III, 3052; *Littera antiqua* 592. El nostre inventari conté un error en la transcripció de la data? A la Biblioteca Universitària de Barcelona hi ha exemplar de l'edició romana de 1479, cf. *Incunables*, n.º 118.

[4] [a] Per a Francesco Silvestri o de Sylvestris, cf. QUÉTIF-ECHARD II, 59 b-69 b. L'edició veneciana de 1524 de la *Summa contra gentes* de Tomàs d'Aquino és rara; fou impresa per Lucantonio Giunta i acabada el 10 d'octubre. N'hi ha exemplar a la biblioteca de la catedral de Tortosa, cf. BAYERRI, n.º 309.

[b] Es pot tractar de tota la *Catena aurea* o d'un volum solt que contingüés el comentari a l'evangeli de sant Mateu o a l'evangeli de sant Mateu i a algun altre

- [c] Tria inscripta 1^a 2e et 2^a 2e et 3^a pars, quorum duo sunt cum commentariis Cayetani, unum sine commentariis. Impressa omnia Venetiis, sub annis 1522 et 1493. [d] Aliud quod appellatur *primum volumen Conflati*, Perusiae excussum, sub anno 1530. [e] Tria, quorum unum est expositio *in libros Aristotelis de Anima*. Alterum f. 26^v *in librum de Coelo et Mundo*. [f] Tertium *in libros Peribermeni-||-as et Posteriorum* eiusdem, sub annis 1514 et 1519. [g] Alia tria volumina inscripta 1 2^e, 2 2^e et 3^a pars eiusdem auctoris, quorum unum impressum in civitate Numberg (*sic*), alia duo sine notatione loci et temporis impressionis, et omnia sine commentariis. [h] Item aliud complectens 1. et 2. libros *contra Gentiles*, cum expositione Francisci Ferrariensis. [i] Duo etiam, quorum alterum est *super libros ethicorum*, alterum *super libros politicorum* Aristotelis, Venetiis, sub annis 1514 et 1519. [j] Unum quoque complectens ex-

dels tres evangelistes restants. Tant d'una manera com de les altres n'hi ha nombroses edicions incunables i antigues.

[c] Per al cardenal Tommaso de Vio, anomenat el Gaietà, cf. QUÉTIF-ECHARD II, 14 a-22 a. El seu comentari a la segona part de la *Summa Theologiae*, en dos volums, fou acabat d'imprimir a Venècia el 30 de novembre de 1522 per Lucantonio Giunta. A la Biblioteca de Catalunya hi ha el volum corresponent a la primera part. Existeix una edició veneciana de la *III Pars*, sense comentari, acabada el 12 de setembre de 1493 per Filippo Pincio de Màntua: HAIN 1471, PROCTOR 5299, PELLECHET 1061, POLAIN 3760, BMC V, 495: IB 23624, CENSUS T-223. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Pública de Ciutat de Mallorca, cf. GARCÍA PASTOR, 286, n.º 602.

[d] Desconeixem aquesta edició; en canvi, per a una de l'any 1519, cf. BNPC 187, 668 i MANSELL 590, 381: NT 0160746 NIC. De l'obra, l'autor de la qual és el dominicà Silvestro Mozzolino de Prierio, i que conté un resum i comentari de les qüestions 1-43 de la *I Pars*, només fou editat el primer volum; cf. QUÉTIF-ECHARD II, 55 a-58 a.

[f] Coneixem l'edició de 1514, acabada d'imprimir el dia 1 de març per Lucantonio Giunta, cf. Luigi LUBRANO, *Libri rari stampati dal XV al XVIII secolo*, Napoli, Luigi Lubrano s. a., 290.

[g] Existeix una edició de tota la *Summa* en 4 volums impresa a Nuremberg per A. Koberger, acabada el 15 de gener de 1496: HAIN 1436, PROCTOR 2102, PELLECHET 1035, CENSUS T-196. Potser un volum d'aquesta edició era conservat a Vilabertran.

[h] Es tracta del volum que fa joc amb el que hem esmentat més amunt, en l'apartat [a]. Francesco de Silvestris i F. de Ferrara són la mateixa persona.

[i] Per a l'edició veneciana de 1519 del comentari a l'*Ètica* aristotèlica, cf. QUÉTIF-ECHARD I, 286 a.

[j] Editat a Venècia el 1481, per Johannes de Colonia, Nicolaus Jenson i els seus socis només coneixem el comentari de Tomàs d'Aquino al llibre IV de les *Sentències* de Pere Lombard: HAIN-COPINGER 1484, PROCTOR 4680, PELLECHET 1071, POLAIN 3735, CENSUS T-171. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 105.

positionem in libros *Sententiarum*, Venetiis, sub anno 1481. [k] Alia duo, quorum alterum est *super libros primae philosophiae* Aristotelis, [l] alterum vero *super librum Boetii de consolatione*, Venetiis, sub annis 1517 et 1523. [m] Unum in quo continetur *expositio in 8 libros physicorum* Aristotelis, sub anno 1518. Aliud inscriptum *Commentum angelici doctoris in libros physicorum*, sub anno 1508, sine notatione loci impressionis (Venetiis App.).

[5] Volumina 3, [a] quorum unum inscribitur *Physica* VERSORIS, impressum Lugduni, sub anno 1489. [b] Alia duo eiusdem authoris *super summulis Petri Hispani*, Venetiis excusa sub anno 1487.

[6] Volumina 2 LAURENTII IUSTINIANI, [a] alterum inscriptum *fasciculus amoris*, sine notatione loci et temporis impressionis. [b] Alterum vero volumen *sermonum* in sanctorum festivitatibus. In eo non est descriptus locus neque tempus impressionis.

[7] Codices 2 inscripti *libri ethicorum* ARISTOTELIS, [a] quorum unus est translatus ex graeco in latinum a Leonardo Aretino, impressus Barcinone, anno 1502. [b] Alius juxta antiquam translationem sine notatione loci et temporis impressionis.

[8] Codex^a inscriptus *Summula confessionis* fratris ANTONII (*sic*) archiepiscopi florentini, Venetiis excussus sub anno 1476.

^a post Codex cancell inscriptus

[k] Per al comentari de st. Tomàs a la Metafísica d'Aristòtil, editat a Venècia per Lucantonio Giunta el 1517, cf. Luigi MORANTI, *Le Cinquecentine della Biblioteca Universitaria di Urbino*, t. III, Firenze 1977, n.º 3369.

[l] Per al comentari de st. Tomàs al *De consolatione philosophiae* de Boeci, editat a Venècia per Lucantonio Giunta el 1523, cf. BMGC 21, 397: 8461. f. 24.

[5] Cf. HURTER II, 990. [a] Hi ha dues edicions lioneses de l'any 1489 del comentari de J. Versor a la *Física* d'Aristòtil: Una fou impresa per M. Huss o Husz: HAIN 16023, PELLECHET-POLAIN 25, 11475-11475 f., BMC VIII, 263: IB 41711, CLAUDIN IV, 56-57. L'altra fou impresa per Johannes Trechsel: HAIN 16022, PELLECHET-POLAIN 25, 11476, POLAIN 3923. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 370. [b] És l'edició veneciana de les *Summulae* de Pere Hispà, amb el comentari de J. Versor i un annex de Francesco de Prato que tracta de *secundis intentionibus*: HAIN 8690. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 71.

[6] Per a Sant Llorenç Giustiniani, cf. *Acta Sanctorum. I. Januarius*, Venetiis 1734, pp. 549-564. [a] El *Fasciculus amoris* és un tractat sobre l'amor de Déu. [b] Es coneixen una quarantena de sermons d'aquest autor sobre les festes principals de l'any.

[7] [a] Cf. PALAU 16671. Exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

[8] Cf. *Dizionario biografico degli italiani* III (1961), 528-532; POTTHAST II, 376 b. La *Summula confessionis*, altrament anomenada *Confessionale*, és un manual de confessió molt divulgat, el text del qual existeix en quatre tipus: *Curam illius*

[9] Codex *sermonum* italica lingua HIERONYMI DE FERRARA, impressus sub anno 1495, sed non dicitur quo loco.

[10] Codex inscriptus *Introductio* JUDOCI CLITOVEI, absque notatione loci et temporis impressionis.

[11] Codex *formalitatum* STEPHANI BULIFER in doctrina Scoti, absque notatione loci et temporis impressionis.

[12] Volumen inscriptum *Summa Catholicon* auctoris JOANNIS DE JANUA, ordinis praedicatorum, Venetiis impressum, sub anno 1497.

f. 27^r [13] || Volumen quod appellatur *expositio* PETRI DE EBANO in *librum problemmatum Aristotelis*, Venetiis excussum, sub anno 1518.

[14] Volumina 6 D. JOANNIS CHRISOSTOMI, quorum unum inscribitur quintus tomus, Parisiis impressum, sub anno 1524. In reliquis vero continentur expositiones eiusdem auctoris in varios libros scripturae sacrae, sub diversis impressionibus et sub diversis annis.

[15] Volumina duo JACOBI DE VALENTIA, in quibus est, [a] *ex-*

babe (= Medicina dell' anima), *Defecerunt, Omnis mortalium cura* i *Per lo iudicio di Dio*; cf. GW II, 2106. L'edició conservada a Vilabertran pertany al grup *Defecerunt* i conté el *Titulus de restitutionibus* del mateix autor.

[9] Girolamo da Ferrara és Savonarola; cf. QUÉTIF-ECHARD I, 884 b-893 a. No coneixem cap edició dels sermons de Savonarola datada l'any 1495 sense esment del lloc. L'exemplar present a Vilabertran podria ser HAIN 14381, PROCTOR 6210, BMC VI 661: IA 27329, CENSUS S-244, sense lloc ni any, però amb un títol que hauria pogut induir l'autor del catàleg de la biblioteca a prendre la data de la predicació dels sermons per la de l'edició: «Considerando diquanta utilita possi essere& debba atutti glihuomini ilpresente sumpto& registro delle prediche del Reuerendo Padre Fratre Hieronymo da Ferrara: facte nel M.CCCC.LXXXXV..., ci siamo mossi postposto ogni altra cosa diuolere obedire allardente desiderio di charita...», etc.

[10] Cf. DTC III, I, cols. 236-243; LThK II, 1234. Aquesta obra és la *In terminorum cognitionem introductio et de artium divisione*, tractats de lògica dels quals es coneix una edició incunable de 1500 i diverses edicions posteriors, totes datades. Per això és curiós que Vilabertran posseís un exemplar sense data ni lloc d'edició; era un exemplar mutilat?

[11] Cf. DTC II, I, cols. 1146-1147; GW V, 5580-5585. Hi ha diverses edicions parisenses i una de tolosana d'aquest tractat escotista.

[12] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 462 a-463 a; GW III, 3203. Exemplar a la Biblioteca Provincial de Girona, cf. MIRAMBELL 13.

[13] Per a Pietro d'Abano, cf. *Enciclopedia Italiana* XXVII, 232 b; BMGC 188, 212: 1476. d.d.13.

[14] No hem pogut situar aquest exemplar de les obres de sant Joan Crisòstom imprès a París el 1524. Però potser es pot relacionar amb el *tomus secundus quem vocant opus imperfectum Joannis Chrysostomi*, París 1522, que esmenta Ph. RENOUARD, *Les marques typographiques parisiennes des XVe et XVIe siècles*, París 1926, 122, n.º 403.

[15] Per a Jaume Peres de València, cf. Vicente XIMENO, *Escritores del Reyno*

positio psalmorum Davidis, sub anno 1506, Barcinone impressum alterum. [b] Alterum vero sub anno 1514.

[16] Volumen *commentariorum* DONATI ACCIAIOLI florentini in *libros ethicorum Aristotelis*, Venetiis excussum, sub anno 1535.

[17] Codex inscriptus *doctrinale* ALEXANDRI, cum glossa Ladavani, sine notatione loci et temporis impressionis.

[18] Codex inscriptus *Summulae* JOANNIS DORP, Lugduni impressus, sub anno 1510.

[19] Codex *commentariorum* fratris BARTHOLOMEI SPINACI (*sic*) in Capreolum, Lugduni impressus, sub anno 1525.

[20] Codex *Sermonum* fratris ROBERTI CARACHOLI, Venetiis impressus sub anno 1489.

[21] Volumen inscriptum *Summa angelica*, Parisiis impressum, sub anno 1502.

de Valencia I, València 1747, 56-59; Justo Pastor FUSTER, *Biblioteca Valenciana* I, València 1827, 36; José Enrique SERRANO Y MORALES, *Reseña histórica en forma de Diccionario de las imprentas que han existido en Valencia*, València 1898-1899, 536. [a] El seu comentari dels salms, dedicat al cardenal Roderic de Borja, fou imprès per primera vegada a València el 1484. L'edició barcelonina de 1506 és obra de l'impressor Nicolaus Spindeler; cf. PALAU 222616-II, MADURELL-RUBIÓ, doc. 226, pp. 390-391. N'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya. [b] L'edició de 1514 és lionesa, feta per Jean Thoma; cf. BAUDRIER XII, 30. També n'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

[16] Per a Donato Acciaiuoli, cf. *Dizionario biografico degli italiani*, I (1960), 80-82; POTTHAST II, 105 a-b. Exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

[17] Per a Alexandre de Villedieu, cf. *Histoire littéraire de la France* XVIII, París 1895, pp. 202-209. Editat a Barcelona per Pere Posa el 1493, per Diego de Gumiel el 1499 i per J. Luschner i Gerhard Preuss el 1498 (cf. infra [68]), cap d'aquestes edicions no porta el comentari de J. Ladavianus. L'exemplar de Vila-bertran, doncs, havia de ser d'una altra edició; seria una de les tres edicions lioneses que esmenta GW I, 1183-1185?

[18] Per Jean Dorp, cf. supra, p. 237, nota 45; per a J. Buridan, cf. LThK V, 1013. Edició feta per Étienne Gueynard; cf. BAUDRIER XI, 223.

[19] Per a Bartolomeo da Spina, cf. QUÉTIF-ECHARD II, 126 a-128 b. Desconexem l'edició de 1525. QUÉTIF-ECHARD I, 128 a, i BUSTAMANTE 156, esmenten un *Index locupletissimus rerum ac verborum memorabilium in Johannis Capreoli quaestionibus super libros quattuor Sententiarum serie alphabetica accurate digestus per F. Bartholomaeum Spinaeum Pisanum, ord. Praed., vitae regularis*, editat a Venècia el 1517.

[20] Per a Roberto Caracciolo, cf. POTTHAST II, 126 a-b. Es tracta sens dubte dels *Sermones de laudibus sanctorum*, editats per Giorgio Arrivabene el 7 de juliol de 1489; cf. GW VI, 6052. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 32. Tan HAIN 4440, com PANZER III, 272 i 1202 esmenten uns *Sermones quadragesimales de peccatis* editats a Venècia per Bernardino Benalius el 21 de gener de 1489; no existeixen: cf. GW VI, col. 171.

[21] És la *Summa angelica de casibus conscientiae* d'Angelo Carletti de Clavasio.

[22] Aliud simile impressum Numberge (*sic*), sub anno 1509.

[23] Volumen fratris AMBROŠII CATHARINI, ordinis praedicatorum, in *apologiam catholicam veritatis* adversus pravorum dogmatum suscitatore[m] Martinum Lutherum, Compluti excussum, sub anno 1519.

[24] Volumen inscriptum *lectura regiminis*, in quo agitur de rebus grammaticis, absque appositione loci et temporis impressionis.

f. 27^v [25] || Volumina duo RAYMUNDI LULII, [a] quorum alterum appellatur *practica compendiosa artis Ra. Lulii*, Lugduni impressum, sub anno 1523, [b] alterum vero *ars inventiva veritatis*, absque indice loci et temporis impressionis.

[26] Volumen inscriptum *Collatio in omnes Pauli epistolas* CLAUDII GRULLARDI (*sic*), Lugduni excussum, sub anno 1542.

[27] Volumina 3 *sermonum* JACOBI DE VORAGINE, absque appositione loci et temporis impressionis.

[28] Volumen inscriptum *supplementum*, sine descriptione loci et temporis impressionis.

[29] Volumen *sermonum* Discipuli de tempore, impressum sub anno 1497, sed non habetur ex eo quo loco.

[30] Volumen inscriptum *opuscula* BERNARDI *Abbatis Claravallensis*, Venetiis impressum sub anno 1488.

Cf. WADDING 19 a-b; BNPC 3, 289-290; MOREAU, *Inventaire*, t. I, p. 68, n.º 19.

[22] Cf. BNPC 3, 290.

[23] Cf. QUÉTIF-ECHARD II, 144 a-151 a. L'edició conservada a Vilabertran és desconeguda per Juan CATALINA GARCÍA, *Ensayo de una tipografía complutense*, Madrid 1889 i per F. J. NORTON, *Printing in Spain 1501-1520*, Cambridge 1966. La mateixa obra fou editada l'any següent a Florència; cf. BNPC 140, 106-107.

[24] Es tracta potser d'un comentari al *Liber Catonis*; cf. infra, [94].

[25] [a] És de Bernard de Lavineta; cf. BAUDRIER XII, 383, PALAU 143866. [b] L'*Ars inventiva veritatis* fou impresa primerament a València i tingué diverses edicions posteriors; cf. Elies ROGENT-Estanislaú DURAN, *Bibliografía de les impressions lullianes*, Barcelona 1927, 51-53.

[26] Per a Claude Guillaud, cf. HURTER II, 1506-1507. Es tracta de l'edició prínceps d'aquesta obra: BAUDRIER VIII, 160, que els teòlegs de la Universitat de París van fer esmenar. Cf. supra, nota 47.

[27] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 454 b-459 a. Els sermons de G. de Varazze foren copiosament editats. A la Biblioteca Universitària de Barcelona hi ha l'edició de Pavia, en tres volums, dels anys 1499-1500, feta per Jacobus de Paucisdrapis, dels *Sermones dominicales, quadragesimales et de sanctis*: Cf. *Incunables*, n.º 127.

[28] És el *Supplementum* de la *Summa Theologiae* de sant Tomàs?

[29] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 762 a: Les nostres fonts habituals desconeixen l'edició de 1497.

[30] Les nostres fonts habituals desconeixen aquesta edició. Per a les edicions

[31] Volumen *sermonum quadragesimalium* fratris CHERUBINI DE SOPOLETO (*sic*) ordinis minorum, Venetiis excusum, sub anno 1502.

[32] Volumina 2 VINCENTII presulis, quorum alterum appellatur *speculum naturale*, alterum vero *morale*, Venetiis impressa, sub annis 1483 et 1484.

[33] Volumen commentariorum JACOBI SADOLETI in *epistolam d. Pauli ad Romanos*, Lugduni impressum, sub anno 1536.

[34] Volumen M. T. CICERONIS *epistolarum in Brutum*, Venetiis impressum, sub anno 1470.

[35] Volumen inscriptum *Rationale divinatorum officiorum* GUILLELMI DURANDI, Neapoli impressum, sub anno 1478.

[36] Volumen EUSEBII CESARIENSIS *de evangelica demonstratione*, Venetiis impressum, sub anno 1536.

[37] Volumen *operum* RICHARDI SANCTI VICTORIS, Parisiis impressum, sub anno 1518.

[38] Volumina 4 JOANNIS CAPREOLI tolosani ordinis praedicatorum, in quibus complectuntur *libri defensionum theologiae D. doctoris Thomae*, Venetiis impressa, sub annis 1483-1484.

de Brescia 1494, Venècia 1495 i París 1495, cf. P. Leopoldus JANAUSCHEK, *Bibliographia Bernardina*, Viena 1891, n.º 172-174, pp. 48-50.

[31] Cf. WADDING 62 b. Edició de Giorgio Arrivabene; cf. BMGC 36, 781: C.64.c.13.

[32] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 212-240. Les nostres fonts habituals desconeixen aquestes dues edicions venecianes de 1483 i 1484. PANZER II, 195, 129 esmenta una edició del *Speculum morale* de 1483, però ha comès un error: cf. *Catalogue des incunables de Dijon*, 140.

[33] Cf. HURTER II, 1510-1514. Edició de Sebastianus Gryphius: BAUDRIER VIII, 94; segona versió de l'obra de Sadoletto, corregida després d'haver estat censurada per la Sorbona i pel Mestre del Sacre Palau com a semi-pelagiana; cf. supra, p. 237, i nota 46.

[34] Edició que conté les lletres a Brutus, al germà Quint i a Titus Pomponi Attic, impresa per Nicolaus Jenson; cf. GW VI, 6859.

[35] Cf. HURTER II, 442-445. Edició de Matthias von Olmütz; HAIN 6479, FAVA-BRESCIANO II, n.º 120, p. 103; GW VII, 9116.

[36] Edició d'A. Pincio; cf. MANSELL 163, 430: NE 0195495 C1Y NN MH MNC DFo.

[37] Cf. HURTER II, 159-162. Es tracta de les obres completes de Ricard de Sant Víctor, editades en un sol volum per Jean Petit i preparada, segons la lletra dedicatòria, per Jacques Merlin; cf. BNPC 151, 221; MOREAU, *Inventaire*, t. II, 502, n.º 1934.

[38] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 795-796. Edició d'Octavianus Scotus, única incunable coneguda: GW VI, 6032. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 203.

- f. 28^r [39] || Volumen inscriptum *Vita christi*, authoris LUDOLFI, ordinis cartusiensium, Parisiis impressum, sub anno 1497.
- [40] Volumina 2 ORIGENIS ADAMANTII, alterum super Genesim et alios libros scripturae sacrae. Alterum vero in Matheum et Lucam, sub anno 1512.
- [41] Volumen trium librorum, in quibus agitur de ritibus ecclesiasticorum, sive de sacris ceremoniis; non est descriptus locus neque tempus impressionis.
- [42] Volumen textus MAGISTRI SENTENTIARUM, absque indice loci et temporis impressionis.
- [43] Volumina 4 *operum* D. AMBROSII, Basileae impressa, sub anno 1516.
- [44] Liber inscriptus *de moribus* LUCII SCENECAE cordubensis, impressus Tarvisii, sub anno 1578.
- [45] Volumen JOANNIS DUNS, ordinis minorum, Venetiis impressum, sub anno 1477.
- [46] *Biblia* sacra, [a] Venetiis impressa, sub anno 1487. [b] Alia Lugduni impressa, sub anno 1509.
- [47] Codex *sermonum quadragesimalium* magistri AMBROSII

[39] Cf. HURTER II, 566-567. Edició de Felix Baligault: HAIN-COPINGER 10297; PELLECHET-POLAIN 7328; POLAIN 2537; CENSUS L-348. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Provincial de Girona, cf. MIRAMBELL 93.

[40] Dos volums de l'edició en quatre de les obres completes d'Orígenes, que conté també obres de sant Pàmfil i de Rufí d'Aquileia; cf. BNPC 127, 699; MOREAU, *Inventaire*, t. II, p. 152, n.º 420.

[42] Per a Pere Lombard, cf. HURTER II, 91-96. Edicions innumerables.

[43] Cf. BNPC 2, 859; BMGC 3, 955: 1355.k.9. Contra el que diu el nostre catàleg, l'edició de Basilea de les obres de sant Ambrós no consta de quatre, ans de tres volums.

[44] És probable que el nostre catàleg contingui un error de transcripció: 1578 per 1478, car no coneixem cap edició de Treviso de 1578 de les obres de Sèneca i, en canvi, és prou ben atestada la incunable de 1478: HAIN-COPINGER 14591, PROCTOR 6484, PELLECHET-POLAIN 10392, POLAIN 3481, BMC VI 892: IB 28396, BNPC 170, 568, CENSUS S-369.

[45] Cf. WADDING, 136-138. Hi ha tres obres de J. Duns Escot editades a Venècia el 1477: 1) *Quaestiones quodlibetales*, per J. de Colonia i J. Manthen: GW VII, 9068. 2) *Quaestiones in quattuor libros sententiarum*, en quatre volums, pels mateixos editors: GW VII, 9073. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 83. 3) *Quaestiones selectae*, per Wendelin von Speier: GW VII, 9092.

[46] [a] Edició de Giorgio Arrivabene: GW IV, 4263. [b] Edició de Jacques Saccon: BAUDRIER XII, 322, el qual assenyala que aquesta edició depèn de la parisenca de Jean Petit de 1504.

[47] Cf. HURTER II, 890-891; HAIN-COPINGER 922, PROCTOR 5017, PELLECHET-

SPIERA, ordinis fratrum servorum sanctae Mariae de Carmello, Venetiis impressus, sub anno 1488.

[48] Codex inscriptus *Mariale* fratris BERNARDINI DE BUSTI, ordinis sancti Francisci, impressus Lugduni, sub anno 1511.

[49] Liber *sermonum dominicalium* inscriptus *dormi secure*, Lugduni impressus, sub anno 1495.

[50] Liber *sermonum hiemalium* sancti VINCENTII, Lugduni impressus, sub anno 1497.

[51] Liber *sermonum* fratris FRANCISCI DE OSUNA, Tolosae impressus, sub anno 1533.

[52] Liber *sermonum* fratris GABRIELIS BARELETE, ordinis predicatorum, Lugduni impressus, sub anno 1504.

[53] Liber CAROLI VERARDI cesenatis, cubicularii pontificii, *In hystoriam Beticam*, Barcinone impressus, sub anno 1498.

POLAIN 602, BMC V, 436-437: IB 22829, POLAIN 3588, CENSUS S-681. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Provincial de Girona, cf. MIRAMBELL 111.

[48] Cf. WADDING, 41-42. L'edició de 1511 és reimpressió de la de 1502; cf. BAUDRIER XII, 283-284.

[49] Aquests sermons dominicals, publicats sempre anònimament, han estat atribuïts a J. de Verderna i a R. of Maidstone. Per a l'edició present a Vilabertran, cf. COPINGER II, II 5972, PROCTOR 8704, BMC VIII, 341: IA 42338, CENSUS J-467.

[50] Per a una bibliografia de sant Vicent Ferrer, cf. Laureano ROBLES CARCEDO, *Escritores Dominicos de la Corona de Aragón. Siglos XIII-XV*, Salamanca, 1972, pp. 216-229. Els sermons de *tempore* i de *sanctis* del predicador valencià foren publicats l'any 1497 a Lió per dos impressors en dues edicions diferents. La primera, [a], probablement de Jean de Vingle, fou acabada el 23 d'abril. La segona, [b], de Matthias Huss, el 5 d'octubre. En totes dues edicions els sermons d'hivern són publicats en el primer volum, el segon recull els sermons d'estiu i el tercer els dels sants. L'exemplar de Vilabertran, doncs, havia de ser el primer volum d'[a] o de [b]. Per a [a], cf. GW VIII, 9844. Per a [b], cf. GW VIII, 9845. De l'edició [b], de Matthias Huss, n'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya i a la Biblioteca Provincial de Girona, cf. MIRAMBELL 127.

[51] Cf. WADDING 88. L'exemplar conservat a Vilabertran pot ser els *Sermones septem de B. Maria Virgine*, impresos per J. Coloniens a Tolosa de Llenguadoc. Del mateix Osuna, imprès també a Tolosa, pel mateix impressor i el mateix any, és conegut el *Sanctuarium biblicum cum octo concionibus Déipare*.

[52] Cf. QUÉTIF-ECHARD I, 844 a-b. Volum en dues parts: els sermons quarasmals i els dels sants, imprès per Claude Davost, alias de Troye; cf. BNPC 7, 820-821.

[53] Cf. *Enciclopedia italiana* XXXV, 418 c. Aquesta obra tracta de la conquesta de Granada pels Reis Catòlics. HAEBLER II, 667, afirma que alguna edició d'aquest llibre havia estat considerada provinent del taller barceloní de l'impressor Arnao de Brocar, perquè hom no coneixia cap més impressor que emprés uns tipus de lletra semblants. Ell, per la seva banda, n'esmenta un exemplar imprès a Valladolid per Pere Giraldi i Miquel de Planes circa 1497. En resum, per a Haebler no hi ha edició barcelonina de l'obra de Carlo Verardi. La notícia de Vilabertran posa en qüestió el seu judici.

- [54] Liber inscriptus *breviloquium theologiae* sancti BONAVENTURAE, Parisiis^b impressus, sub anno 1508.
- f. 28^v [55] || Volumina 4 quae sunt partes *summae maioris* sancti ANTONINI archiepiscopi florentini, impressa in civitate Argentinae, sub anno 1496. Aliud volumen quartae partis eiusdem auctoris, sine notatione loci et temporis impressionis.
- [56] Volumen in quo continentur multa *opera* D. HILARII pictavorum episcopi, in cuius initio agitur de Trinitate, Basileae impressum, sub anno 1523.
- [57] Volumen D. ANCELMII CANTURIENSIS episcopi *super epistolam Pauli ad Romanos*, Coloniae impressum, sub anno 1533.
- [58] Volumen magnum C. PLINII 2. *de naturali hystoria*, absque notatione loci et temporis impressionis.
- [59] Volumen inscriptum C. SEPTEMI TERTULIANI *apologeticus adversus gentes*, Tarvisii impressum, sub anno 1480.
- [60] Volumen inscriptum *Directorium sacerdotale*, sine notatione loci et temporis impressionis.
- [61] Volumen inscriptum BLONDI FLAVII forliviensis *In triumphantis Romae libros* ad s. Pium secundum pontificem maximum, in civitate Veronae impressum, sub anno 1482.
- [62] Volumen quod ita inscribitur: PLATINAE *hystorici liber de vita Christi ac pontificum omnium*, etc., sub anno 1485, sed non dicitur quo loco.

^b post Parisiis lit

-
- [54] Per a sant Bonaventura, cf. WADDING 45-58. Cf. BMGC 22, 44: 3558.a.15.
- [55] Cf. supra [8]. Aquesta obra és una summa de teologia moral en 4 volums: GW II, 2192.
- [56] Volum en dos toms; cf. BNPC 71, 1221, BMGC 103, 797.
- [57] Cf. PANZER VI, 424 (n.º 703); «Coloniae, ex officina Eucharit Cervicorni».
- [58] És Gaius Plinius Secundus, dit Plini el Vell.
- [59] Les nostres fonts habituals desconeixen aquesta edició.
- [60] El *Directorium* sol ser el calendari eclesiàstic que fixa les relacions entre l'any litúrgic i el civil, regula les festes mòbils i dona instruccions sobre el res del Breviari i la celebració de la missa. Actualment se'n fa un cada any; abans hom se servia dels *Directoria perpetua*.
- [61] Per a Flavio Blondi, cf. POTTHAST II, 540 b; GW IV, col. 242. Edició desconeguda. GW IV, 4425 esmenta una edició d'aquest any feta a Brescia, no a Verona, per Bartolomeo Rossi.
- [62] Per al Platina, cf. *Enciclopedia italiana* XXVII, 507 a. HAIN-COPINGER 13048, PROCTOR 6498, PELLECHET-POLAIN 9504, POLAIN 3188, BMC VI, 897: IB 28435, CENSUS P-770. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 169.

[63] Volumen LACTANTII FIRMIANI *de divinis institutionibus adversus gentes*, absque notatione loci et temporis impressionis.

[64] Volumen in quo continetur traslatio ex graeco in latinum *psalmorum* Davidis, Mediolani excussum, sub anno 1481.

[65] Volumen in scriptis *Cato moralizatus*, vel *speculum regiminis*, Lugduni impressum, sub anno 1497.

[66] Volumen in scriptis SCENECA *de Infortuitis seculi rebus* impressum Neapoli, sub anno 1477.

[67] Volumen in quo continetur explicatio quorundam vocabulorum scripturae sacrae librorum, Parisiis impressum: sed non dicitur quo tempore.

[68] Liber *Grammaticae* ALEXANDRI, Barcinone impressus, sub anno 1495.

[69] Liber in quo agitur *de potestate Papae et Concilii* FRANCISCI POGGII florentini, sine descriptione loci et temporis impressionis.

[70] || Volumen quod ita est in scriptis: *canto primo della comedia del divino poeta fiorentino^a Danthe Alighieri*, impressum Bresae. f. 29^r

[71] *Missalia* 3 secundum consuetudinem ecclesiae Gerundensis. Unum in papyro; alterum in pergamento, impressum Barcinone,

^c seuli

^a fiorentino in fin lin

[63] Cf. HURTER I, 104-107.

[64] Cf. HAIN-COPINGER 13454, PROCTOR 5966, PELLECHET-POLAIN 9801, BMC VI, 756-757; IB 26564, CENSUS P-1035.

[65] Cf. GW VI, 6280. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 686.

[66] Cf. supra [44]. FAVA-BRESCIANO II, pp. 190-191, n.º 243.

[67] Vocabulari bíblic, si ja no és que es tracta dels *Exempla sacrae scripturae* de Nicolas d'Hannapès, on els exemples són agrupats per ordre de lletres, a semblança dels diccionaris. N'hi ha edició incunable parisenca sense any: HAIN 6763, PELLECHET-POLAIN 4657, PROCTOR 8089, BMC VIII 106: IA 39998, CENSUS N-108; exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 604. També n'hi ha edició sense data posterior a 1500: CENSUS N-110.

[68] Cf. supra [17]; GW I, 1137. Imprès per J. Luschner i Gerhard Preuss i acabat el 9 de juliol del 1495. N'hi ha exemplar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

[69] Cf. *Enciclopedia italiana* VII, 650 a-651 a. COPINGER II, II 4800, BMGC 24, 197 i BNPC 139, 656 assenyala una edició que correspon a les característiques de la que era present a Vilabertran.

[70] Es tracta molt probablement de l'edició de Bonino de Boninis, acabada a Brescia el 31 de maig de 1487, amb el comentari de Cristoforo Landino (cf. *Enciclopedia italiana* XX, 492 b-493 a); GW VII, 7968.

[71] Es tracta amb tota probabilitat del *Missale Gerundense*, imprès per J. Ro-

sub anno 1483; tertium quoque in pergamenno, sed in eo non est descriptus locus neque tempus impressionis.

[B. — Manuscripts]

Volumina manuscripta

[72] Codex manuscriptus in papyro, in quo scripta est *regula sancti Augustini*, cum *expositione* HUGONIS DE SANCTO VICTORE.

[73] Liber cuius initium ita se habet: *Iste liber dicitur hymnorum*, manuscriptus cum tegumento pergamenno.

[74] *Biblia* sacra minutissimis litteris manuscripta in pergamenno cum tegumento coriaceo, super quo est aliud tegumentum lineum coloris viridi.

[75] Volumina duo magna in pergamenno manuscripta, in quibus scriptae sunt *Lectiones* quae olim in officio legi vel decantari solebant. In altero in principio aliquid deest. Alterum vero ita incipit: *Visio Isaiae prophetae*.

[76] Aliud volumen magnum, in cuius initio aliquid deest, et in eo descripta sunt *gesta sanctorum*.

senbach a Barcelona el 1493 (no el 1483, com diu erròniament el nostre inventari); cf. PALAU 173035, MADURELL-RUBIÓ, 154-155, 159-161 i Enric MIRAMBELL BELLOC, *Llibres, llibreters i impressors gironins del segle XV*, dins «Estudi General» I (1981), 121; *El missal incunabile del bisbat de Girona estampat per Rosenbach*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXV-II (1981) 385-395. Exemplar a l'Arxiu de la Catedral de Girona, provinent de l'església de Sant Feliu de la mateixa ciutat.

[72] Per a Hug de Sant Víctor, cf. HURTER II, 76-78. Cf. PL 176, 881-924.

[74] Es podria tractar d'un exemplar semblant al que es conserva a la Biblioteca Provincial de Girona, manuscrit 125, del segle XIV, provinent del monestir de Sant Feliu de Guíxols, escrit en lletra molt petita, amb les inicials dels capítols en vermell i orles blaves i els números dels capítols, en vermelló i petites orles blaves, al marge. Al final dels llibres canònics hi ha un índex alfabètic de noms hebreus. Segueix, en lletra més gran, el cànon de la missa amb les variants del *Communicantes*. Hi ha encara un índex de les epístoles i evangelis dels diumenges i festes de tot l'any litúrgic i fèries importants. Finalment, un índex dels llibres del Vell Testament, amb indicació dels capítols que té cada llibre.

[75] Un d'aquests dos leccionaris pot ser el ms. lat. 891 de la Biblioteca Nacional de París, de finals del segle XII o principis del XIII; cf. Philip LAUER, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des manuscrits latins*, t. I, París 1939, p. 316.

[76] És probable que sigui l'obra de Varazze, encara que correntment és anomenada *Legenda aurea* o *Legenda sanctorum* i a voltes també *Historia Lombardica*. Cf. supra [27].

[77] Aliud magnum volumen manuscriptum in quo continetur *expositio beati AUGUSTINI super psalmos Davidis*.

[78] Aliud volumen magnum in quo continetur *expositio super Genesim* et quosdam alios libros scripturae sacrae: sed ex eo non habetur quis fuerit author.

[79] Volumen in papyro manuscriptum, in cuius initio agitur [a] *de ecclesiastico interdicto*: [b] deinde *de conflictu vitiorum atque virtutum* a beato LEONE papa.

[80] *Missale* in pergameno manuscriptum, secundum consuetudinem Romanae curiae.

[81] Volumen magnum manuscriptum in pergameno *sermonum AUGUSTINI DE ESCULO*, ordinis sancti Augustini, in cuius initio est sermo super evangelium 'erunt signa in sole', etc., I dominicae Adventus.

[82] Volumen magnum in pergameno manuscriptum in quo continentur multae *lectiones* ex diversis libris collectae, quae leguntur in officiis sanctorum.

[83] || Aliud volumen in quo continentur *lectiones* quae leguntur in officiis sanctorum martyrum, quae declarant eorum passiones. f. 29^v

[84] Volumen magnum in pergameno manuscriptum *Bibliae* sacrae, in cuius initio est prologus beati Hieronymi presbiteri.

[85] Volumen magnum in pergameno manuscriptum, in quo scripta sunt *evangelia* quae olim in missa legi vel decantari solebant toto anno, iuxta officium vetus.

[86] Volumen magnum in pergameno manuscriptum, cuius ini-

[77] Cf. PL 36 i 37.

[78] Comentaris patristics?

[79] [a] Podria ser el *Tractatus de ecclesiastico interdicto* *Johannis Calderini doctoris eximii* (cf. HURTER II, 659-660; GW VI, 5902-5903), o bé un recull de normes canòniques sobre aquesta pena eclesiàstica. [b] El tractat *De conflictu vitiorum et virtutum* ha estat atribuït a sant Agustí, a sant Lleó papa, a sant Ambrós, a sant Isidor de Sevilla i a sant Gregori el Gran; de fet, és d'Ambrós Autpert o Ausbert: cf. PL 40, 1091-1106.

[81] Cf. HURTER II, 487. Segurament el manuscrit de Vilabertran contenia els sermons *de tempore* o dominicals, i per això comença amb la primera dominica d'Advent.

[84] Es tracta del text de la Vulgata.

[85] És molt probable que aquest manuscrit sigui l'*Evangeliarium Gerundense* conservat actualment a la Biblioteca Nacional de París, ms. lat. 897, dels segles XII i XIV; cf. Philip LAUER, *Bibliothèque Nationale. Catalogue général des manuscrits latins*, t. I, París 1939, 318.

[86] Cf. PL 32, 1377-1384. Potser aquest manuscrit tenia alguna semblança amb el de BAYERRI 85.

tium ita se habet: *Incipit regula sancti Augustini episcopi ut simul habitent clerici.*

[87] Volumen magnum in pergameno manuscriptum, in quo continetur *expositio super Genesim, Exodum* et quosdam alios libros scripturae veteris testamenti.

[88] Volumen in pergameno manuscriptum *sermonum* sancti AUGUSTINI, in cuius initio est sermo qui incipit *Pascha*.

[89] Volumen in pergameno manuscriptum, in quo continentur scripta *in primum librum sententiarum* magistri ROBERTI DE MONSTEROLLO, ordinis fratrum beatae Mariae de monte Carmello.

[90] *Missale* manuscriptum in pergameno, secundum consuetudinem Romanae ecclesiae.

[91] Volumen in papyro manuscriptum, cuius initium ita se habet: 'incipiunt capitula *compendii theologicae veritatis*'.

[92] Liber in papyro manuscriptus, cuius inscriptio est: *Compendium theologicae veritatis*.

[93] Liber in papyro manuscriptus, in quo continetur *expositio in libros ethicorum* Aristotelis.

[94] Codex cuius initio est: *Liber Catonis cum commentariis*. Sunt et alii libri, sed ex eo non potest intelligi locus neque tempus impressionis.

[95] Liber TERENCE comici, absque appositione loci et temporis impressionis.

[96] Codex IUVENALIS poetae, cum commentariis Domitii Calderini veronensis.

[87] Cf. supra [78].

[88] Cf. PL 38 i 39. El manuscrit de Vilabertran contenia segurament alguns sermons no autèntics, puix que el sermó que comença amb la paraula *Pascha* (antic CLXVIII) és espuri i Migne el considera compost de dues parts, la primera de les quals fa pensar en l'estil de st. Faust i la segona en el de st. Cesari: cf. PL 39, 2070-2072.

[89] Per a R. de Monsterolio, cf. C. VILLIERS, *Bibliotheca Carmelitana notis criticis et dissertationibus illustrata* II, Roma 1927, 694; B. M. XIBERTA, *De scriptoribus scholasticis saeculi XIV ex ordine Carmelitarum*, Luvaina 1931, 32.50.

[91-92] És l'obra d'Hug Ripelin, més conegut com Hug d'Estrasburg; cf. QUÉTIF-ECHARD I, 470-471 a; DTC XIII, II, cols. 2737-2738; HURTER II, 383-384; *Histoire littéraire de la France*, París 1895, 157-163; LThK V, 519-520.

[94] Volum miscel·lani, del qual hom ha esmentat només la primera peça; cf. supra [24]. Potser tot el volum contenia obres de caràcter pedagògic.

[95] Pot ser HAIN 15370, PROCTOR 2668, BMC II 568: IB 10406, CENSUS T-76; o bé GW VII, 9035.

[96] Per a Domizio Calderino, cf. *Enciclopedia Italiana* VIII, 384 a. L'edició

[97] Duo volumina in pergamento manuscripta, in quibus est textus MAGISTRI SENTENTIARUM.

[98] || Volumen in pergamento manuscriptum, cuius initium f. 30^r ita se habet: *Incipiunt vitae sanctorum*.

[99] *Corpus Iuris^e Canonici* manuscriptum in pergamento cum glosis. In quo est Decretum Gratiani in folio parvo, absque glosis: et Decretales Gregorii sunt duplicatae, et in fine unius ex Decretalibus sunt insertae Decretales Innocentii 4., editae in Concilio generali Lugdunensi, et in alterius calce Decretales Gregorii X, in 5 voluminibus.

[100] *Corpus Iuris Canonici*, de Tortis, in 4 voluminibus.

[101] [a] *Sextus Decretalium* et [b] *Clementinae*, Venetiis, apud Bartholomeum de Alexandria, in 2 voluminibus, 1485.

[102] *Institutiones Iuris Civilis*, in pergamento manuscriptae, in 1 volumine.

[103] *Regulae Cancellariae Innocentii. p. 8, Julii 2 et Clementis 7*, Romae 1523.

[104] *Summa* GOFREDI, in pergamento manuscripta, in 1 volumine.

[105] JOANNIS ANDREAE [a] *Novella* super Decretum et [b] super 6. Decretalium, [c] et eiusdem *Mercuriale*, de annis 1498 et 1499, tipis excussa in 3 voluminibus.

* *post Iuris cancell civilis*

present a Vilabertran podria ser HAIN 9687, BMC VIII 239: IB 41533, CENSUS J-651 o bé PROCTOR 5410, BMC V 521: IB 23986, CENSUS J-665.

[97] Cf. supra [42].

[98] Cf. supra [76].

[100] L'editor venecià Giovanni Battista de Tortis té diverses edicions incunables de les quatre parts fonamentals del dret canònic; cf. BMC V, 323-332.

[101] [a] Amb la glossa de Giovanni d'Andrea i l'*Arbor consanguinitatis* del mateix autor: GW IV, 4876; n'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya. [b] Amb la glossa de Giovanni d'Andrea: GW VI, 7103; n'hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya.

[102] Són les *Institucions* de Justinià.

[103] Les nostres fonts habituals ignoren aquestes edicions. Consultades la Biblioteca Apostolica Vaticana, l'Ambrosiana de Milà i la Biblioteca Nacional de Roma, no s'hi ha trobat ni les tres obres per separat, ni un possible volum collectiu.

[104] Versemblantment es tracta de la *Summa in titulos Decretalium* de Godofredo de Trano; cf. HURTER II, 298-299.

[105] Per a Giovanni d'Andrea, cf. HURTER II, 601-604. [a] Coneixem una edició veneciana de la *Novella*, en cinc volums, de 1489 i no de 1498 com diu, potser equivocadament, el nostre inventari, feta per Giovanni i Gregorio de Gregoriis: GW II, 1729; n'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 153. [b] Coneixem la *Novella* sobre el llibre sisè de les Decretals

[106] [a] BERNARDUS RAYMUNDI, archidiaconus maioricensis, *super 6. Decretalium*, [b] et DINUS *de regulis iuris*, manuscripti in 1 volumine.

[107] *Summa BONAGIDAE Introductoria super officio advocacionis in foro ecclesiae*, in pergameno manuscripta, in 1 volumine.

[108] SPECULATORIS opera, apud Baptistam de Tortis, in 3 voluminibus.

[109] *Lectura ABBATIS ANTIQUI super Decreto*,¹ in pergameno manuscripta.

[110] *Lectura Abbatis PANORMITAE* ² cum repertorio, Venetiis tipis excussa [a] 1492, 1493 et [b] 1500, per Dionisium de Bartochis et Nicolaum de Benedictis. In V volumine deest lectura super 3. Decretalium.

[111] *Lectura FELLINI*, Lugduni, apud Sebastianum Griphium 1529, in 3 voluminibus.

f. 30^v [112] || [a] *Lectura BARTOLI*, Mediolani, apud Angelum Scin-

¹ms decreta ²ms Panormita

de l'any 1499, editada a Venècia per Filippo Pincio de Màntua: GW II, 1733; n'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, n.º 284. [c] Coneixem també les. *Quaestiones mercuriales super regulis iuris*, editades a Venècia el 1499 per Bernardino Stagnino: GW II, 1741.

[106] [a] Per a Bernat Ramon, cf. Joaquim M.ª BOVER, *Biblioteca de Escritores Baleares*, Barcelona-Sueca 1976, 233, n.º 1015. Per al seu *Apparatus et declarationes super librum VI Decretalium*, cf. Nicolás ANTONIO, *Bibliotheca Hispana Vetust*, lib. IX, cap. VI, n.º 321. [b] Per a Dino de Mugello, cf. HURTER II, 514. El tractat *De regulis iuris* és un aparat al capítol del Llibre Sisè de les Decretals que porta aquest títol.

[107] Cf. HURTER II, 369-370. La *summa introductoria advocatorum in Romana Ecclesia* és una obra de pràctica processal.

[108] Per a Guillaume Durand, alias Speculator, cf. HURTER II, 442-445. Podria ser el *Speculum iuris*; cf. GW VII, 9159, 9161-9162. De 9159 n'hi ha exemplar a la biblioteca de la Catedral de Girona.

[109] Per a Bernard de Montmirat, alias Abbas Antiquus, cf. Henri MAISON-NEUVE, *Études sur les origines de l'inquisition*, París 1960, 351-354.

[110] Per a Niccolò de' Tedeschi, alias el Panormità, cf. HURTER II, 858-860. [a] Cf. HAIN 12317, PELLECHET-POLAÏN 8427. El cinquè volum de la *Lectura super V libros Decretalium* conté els comentaris als llibres III, IV i V; l'exemplar de Vilabertran era, doncs, mutilat del principi. N'hi ha exemplar a la Biblioteca Universitària de Barcelona, cf. *Incunables*, 157-158. [b] Cf. HAIN 12334, PELLECHET-POLAÏN 8453.

[111] Per a Felino Maria Sandei, cf. HURTER II, 1171-1172. La seva *Lectura* completa a les Decretals consta de quatre volums, perquè als tres de comentari s'hi afegeix un volum de repertori, que potser mancava a Vilabertran. Cf. BAUDRIER VIII, 52.

[112] Per a Bartolo de Sassoferrato, cf. HURTER II, 660. [a] No hem pogut

zenzeler 1512, in 7 voluminibus; [b] eiusdem *Consilia et tractatus*, Venetiis, apud Baptistam de Tortis 1495, [c] et *Repertorium ANTONII DE PRATO super operibus Bartoli*, Mediolani 1586, in 1 volumine.

[113] *Lectura BALDI super Codicem*, Venetiis, apud Baptistam de Tortis 1500 et Georgium de Arriculenis 1504, in 4 voluminibus.

[114] *Lectura BALDI super FF veteri et infortiatum*, Venetiis, apud Gregorium de Gregoriis 1508, in 2 voluminibus.

[115] *Lectura* [a] PAULI DE CASTRO et [b] CLAUDII DE SEYCELLO, Mediolani, apud Angelum Scinzenzeler 1505, et Leonardum Pechel 1506, in 3 voluminibus.

[116] *Lectura ALEXANDRI*, Perusiae, apud Franciscum Baldasarri de Cartolariis, in 6 voluminibus.

[117] *Lectura JASON*, Venetiis, apud Bernardum Stagninum 1500, in 5 voluminibus.

situar l'edició milanesa en set volums de 1512; en canvi, per a una edició milanesa i d'Angelo Scinzenzeler en vuit volums de l'any 1506, cf. BALSAMO, 92-94, n.º 54-61. [b] Cf. GW III, 3544. [c] És probable que hi hagi un error de transcripció al nostre catàleg: 1586 per 1486. En aquest cas, es tractaria del *Repertorium aureum domini Antonii de Prato Veteri super operibus Bartoli*: GW II, 2250. Per a Antonio Mincucci, de Pratovecchio, cf. *Enciclopedia Italiana* XXIII, 348.

[113] Per a Baldo degli Ubaldi, cf. HURTER II, 704-706. HAIN 2282 coneix un comentari al Còdex, de Baldo, editat a Venècia el 1500 per Battista de Tortis en cinc volums, dels quals ell només n'ha vistos quatre. És probable, doncs, que a Vilabertran hi hagués almenys tres volums. L'edició de Giorgio Arrivabene de l'any 1504 no compareix a les nostres fonts habituals.

[114] No hem pogut situar aquesta edició.

[115] [a] Per a Paolo de Castro, cf. U. CHEVALIER, *Répertoire des sources historiques du moyen âge* II, París 1907, col. 3536. L'edició conservada a Vilabertran era probablement la seva *Lectura* al Còdex en dos volums, de la qual hi ha exemplar a la Biblioteca de Catalunya i que BALSAMO ignora. [b] Per a Claude Seyssel, cf. DTC XIV, II, col. 2009-2010. No hem trobat referència de cap obra seva impresa a Milà el 1506 per Leonard Pechel.

[116] Es tracta probablement d'Alessandro Nevo, per al qual cf. HURTER II, 1065. Per a una edició veneciana del 1473 del seu comentari *Super IV libros Decretalium*, cf. GW I, 894.

[117] Per a Giasone del Mayno, cf. *Enciclopedia italiana* XVII, 81. La *Lectura* al dret civil de Del Mayno que nosaltres coneixem, editada el 1500, es divideix bibliogràficament d'aquesta manera: 1) La primera part del *Digestum Vetus* fou impresa a Pàdua i a Pavia per Andrea de Boschis: HAIN 10940. 2) La primera part de l'*Infortiatum* és editada per Bernardino Stagnino de Tridino de Montesserrato a Venècia: HAIN 10947. 3) La segona part de l'*Infortiatum* és impresa a Pavia sense nom d'editor: HAIN 10948. 4) La primera part del *Digestum Novum* és impresa per Bernardino Stagnino a Venècia: HAIN 10951. 5) Hi ha encara una *Lectura super primam partem Codicis et super sexto Codicis*, editada a Venècia pel mateix Bernardino Stagnino en dos volums: HAIN 10953.

[118] DECIUS in Civili, Mediolani, per Joannem Angelum Scinzenzeler 1519, in 1 volumine.

[119] BARTHOLOMEI SOCINI *Regulae et Lectura*, Venetiis, apud Philipum Pincium 1519, in 1 volumine.

Huiusmodi inventarium alienis scriptum manibus et manu mea in pluribus dicti inventarii titulis subscriptum ab originali processu visitationis praedictae sumptum fuit in his decemocto foleis papiri, quorum aliquae partes scriptae non fuere, ut deinceps ordine pro ornamentorum genere notari possint quecumque alia imposterum accesserint eidem ecclesiae indumenta seu ornamenta. Quare in fidem premissorum, ego, Joannes Figueras, presbiter, apostolica auctoritate notarius publicus, dictaeque visitationis secretarius, hic me subscribo et solitum appono Sig⁺num.^h

POST SCRIPTUM

Cal afegir a les notes de l'inventari les dades següents:

[4] [f] PANZER VIII, 423 (n.º 708) coneix una edició veneciana del *Commentarium in libros Posteriorum et Perihermenias*, editada el 1514.

[4] [i] PANZER XI, 522 (n.º 667 d) esmenta l'edició veneciana del comentari a la *Política* aristotèlica feta per Giorgio Arrivabene el 1514.

[114] PANZER IX, 509 (n.º 109 b) esmenta el comentari a la segona part del Digest vell editat a Lio per Jean Sacon el 1508.

^h Huiusmodi... sig+num *alia manu*

[118] Per a Filippo Decio, cf. HURTER II, 1337-1339. BALSAMO ignora aquesta edició, com les altres fonts nostres habituals.

[119] Per a Bartolomeo Socini, cf. HURTER II, 953 a-b. No coneixem l'edició veneciana de les *Regulae*, per Filippo Pincio; en canvi, per a l'edició lionsa de M. Boillon del mateix 1519, cf. BAUDRIER III, 71. La *Lectura* no compareix en cap de les nostres fonts habituals.